

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Univerzita Hradec Králové
Ústav sociální práce

Tvorba odborné publikace

PhDr. Martin Smutek, Ph.D.

Gaudeamus 2014

Recenzovali:

doc. MUDr. Alena Vosečková, CSc.

Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D.

Publikace neprošla jazykovou úpravou.

Edice texty k sociální práci

Studijní materiál vznikl za podpory projektu

Inovace studijních programů sociální politika a sociální práce na UHK s ohledem na potřeby trhu práce (CZ.1.07/2.2.00/28.0127), který je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

ISBN 978-80-7435-449-6

Obsah

1	Úvod	5
2	Téma a cíl odborné práce	7
2.1	Volba tématu odborné práce - epistemologie volby tématu	7
2.2	Vymezení cílů diplomové práce	8
2.3	Hlavní cíl a vztah ke struktuře celého textu.....	8
3	Úvod odborného textu a jeho struktura	10
3.1	Hlavní cíl odborné práce.....	10
3.2	Symbolický cíl textu	10
3.3	Aplikační cíl práce.....	11
3.4	„Background“ odborného textu	11
3.5	Stručné vymezení metod odborné práce (metod výzkumu).....	12
3.6	Rešerše dosavadního „lokálního“ výzkumu	12
3.7	Zorientování čtenáře ve struktuře textu	13
4	Teoretická část textu	14
4.1	Teoretická část jako odraz autorovy znalostní báze	14
4.2	Co číst?	15
5	Formální náležitosti odborné práce	18
5.1	Standardizace a zvyklosti v citační praxi.....	18
5.2	Profesní citační zásady	18
5.3	Vzor bibliografické citace na ÚSP UHK.....	20
5.4	Zásady citování v odborném textu dle Směrnice ředitele ÚSP UHK č. 4/2012	23
5.5	Seznam s citacemi souvisejících norem.....	24
5.6	Generátory citací	25
6	Recenzní řízení	27
6.1	Oponentské řízení alias vedoucí versus oponent	27
6.2	Možná východiska a očekávání komise u obhajob odborných prací.....	27
6.3	Recenzní řízení (dvojité a slepé).....	29
7	Otázka „kvality“ provedeného sociálně-vědního výzkumu	32
7.1	Kvantitativní a kvalitativní metody v sociálních vědách	32
7.1.1	Kvantitativní strategie.....	32
7.1.2	Kvalitativní strategie.....	34
7.1.3	Smíšené metody.....	35
7.2	Techniky sběru dat	35
7.2.1	Dotazník	36

7.2.2	Rozhovor	36
7.2.3	Pozorování.....	36
7.2.4	Dokumentární zdroje	37
7.3	Kvalitativní výzkum a každodennost.....	37
7.4	Kvalitativní výzkumník jako „cizinec“.....	38
7.5	Překračování vlastního stínu - z „cizince“ plnohodnotnou součástí sociální reality.....	40
7.6	Kvalita kvalitativního výzkumu - nové koncepty, nový jazyk	42
7.6.1	Důvěryhodnost (kredibilita)	44
7.6.2	Přenositelnost (transferabilita).....	45
7.6.3	Spolehlivost (dependability).....	45
7.6.4	Potvrditelnost (confirmability)	46
7.7	Shrnutí - možnosti posouzení kvality kvalitativního výzkumu v sociálních vědách	47
8	Závěr	49
9	Rejstřík	52

1 Úvod

Každý student na vysoké škole je neustále žádán o to, aby napsal odborný text. Ať už má mít podobu krátké eseje či celé závěrečné práce (bakalářské či magisterské), vždy musí splňovat základní zásady psaní odborného textu. A právě o těchto zásadách je tento studijní materiál. Studijní materiál by neměl být brán jako úplný návod jak si poradit s odborným textem, spíše je souborem základních zásad a řady užitečných „tipů a triků“ jak si s výzvou zvanou odborný text poradit.

Cílem tohoto studijního materiálu je poskytnout studentům předmětu Tvorba odborné publikace základní rámcové zásady psaní odborného textu. V žádném případě by však zde uvedené rady neměly být v konfliktu s pokyny, které student dostane například při individuálních konzultacích se svým vedoucím při psaní závěrečné kvalifikační práce. Proto zde uvedené zásady musí nutně mít široce univerzální platnost a lze je tedy chápat jako rámcové. A ty pak lze dále zpřesňovat a mírně modifikovat pro účely adaptace na konkrétní témata, konkrétní styly psaní atd. Proto kdykoli by student měl pocit, že zde uvedené zásady jsou v nějakém rozporu s radami či pokyny z jiných stran (typicky právě ze strany vedoucího závěrečné práce), pak je autor tohoto studijního materiálu přesvědčen o tom, že se jedná o nedorozumění plynoucí z vzájemného nevyjasnění používaných pojmů či jiné dezinterpretace. Tedy dalším slovním upřesněním (tedy prostou mezilidskou komunikací) by mělo vždy dojít k tomu, že náznak konfliktujících zásad či pokynů bude uveden do souladu.

Svou osnovou je studijní předmět koncipován jako metodický průvodce psaní odborných textů. Je zdůrazněn význam odborné publikace pro odborné působení v profesionální sociální práci. Na nejtypičtějším příkladu odborné stati určené k publikaci jsou krok za krokem demonstrovány nejdůležitější fáze přípravy odborné práce. V závěru je popsáno a provedeno recenzní řízení v rámci pracovní skupiny (peer review).

V rámci předmětu Tvorba odborné publikace je větší důraz kladen na odborný text, jenž je vybudován na základě užití kvalitativního výzkumného paradigmatu, spíše než kvantitativního. A to z toho důvodu, že v oboru sociální práce v současné době velmi výrazně dominují kvalitativní postupy výzkumu, tedy interpretativní paradigma a od toho se odvíjí i jiná „kultura“ psaní odborného textu oproti kvantitativním analýzám. Ta se projevuje mj. ve větší volnosti v nakládání se strukturou celého textu i větší volností při nakládání s použitým pojmoslovím.

Cílem předmětu je obeznámit studenty se zásadami psaní odborných textů různých formátů. Cílem je dále podpořit studenty ve skutečné publikační činnosti výčtem publikačních možností v oboru sociální práce. Aplikačním cílem předmětu je nabídnout nejlépe zpracované odborné stati k publikaci akademickým časopisům. Dalším aplikačním cílem předmětu je připravit a realizovat dvojí recenzní řízení odborného textu mezi studenty navzájem (peer review) a obhajoba textu ve skupině s reakcí na recenzní posudky spolužáků.

Ve své struktuře končí tento studijní materiál u zásad tvorby „teoretické části“ odborného textu. Pro část metodologickou a výzkumné závěry pak je potřeba odkázat na studijní zdroje k předmětům jako jsou „Výzkumné metody v sociální práci“, „Statistika pro sociální práci“ či „Evaluace sociálních programů“.

2 Téma a cíl odborné práce

V momentě volby tématu závěrečné práce je důležité nenechat se zcela unést na vlnách fantazie a mít neustále na zřeteli, že téma práce musí korelovat s absolventským profilem v rámci studijního programu sociální politika a sociální práce.

2.1 Volba tématu odborné práce - epistemologie volby tématu

Volba tématu nemusí zůstat nutně na invenci autora samotného. Jelikož se jedná o text odborný, je žádoucí, aby navazoval svým tématem a cíli na dosavadní poznání v dané problematice. Mezi základní zdroje „inspirace“ proto při výběru tématu můžeme řadit následující:

1) Doporučená (vypsaná) témata „domovským“ pracovištěm (Ústav sociální práce Univerzity Hradec Králové), nebo jinými pracovišti Univerzity Hradec Králové (dále jen UHK), např. Katedrou sociální pedagogiky Pedagogické fakulty UHK. Žádoucí je, aby v daném tématu autor neopakoval otrocky jen základní znalosti a snažil se svou práci odlišit od již existujících a obhájených starších závěrečných prací. K tomu je vhodné navštívit badatelnu Archivu UHK a seznámit se s texty tematicky souvisejícími a s jejich výzkumnými cíli a nástroji.

2) Vypsané granty, projekty, kde je student v úloze potvrzeného oficiálního spoluřešitele. Jako každé výzkumně orientované vysokoškolské pracoviště řeší pracovníci Ústavu sociální práce UHK (dále jen ÚSP UHK) řadu odborných výzkumných grantů. Je vysoce žádoucí, aby se studenti do podobných výzkumných záměrů zapojovali. ÚSP UHK přímo vypisuje každoročně soutěž odborných vědeckých prací (grant Specifického výzkumu, tzv. SPEV), kde je přímo podmínkou účast studentů na výzkumu.

3) Reformní ambice studenta. Tato volba je logická pro studenty, kteří se již delší dobu profesně pohybují v oblasti sociální práce a přímo ve své praxi pociťují nedostatky či chtějí referovat o systémových problémech hodných zřetele.

4) Odborná literatura. Odborná literatura studenta orientuje a upozorňuje sama na témata málo probádaná v sociální práci a sociální politice, poukazuje na témata vhodná k dalšímu rozvinutí, či na problémy, které je třeba řešit nově (vývoj, změna v sociální realitě).

5) Sdělení a výzvy. Jako cenný zdroj inspirace pro volbu tématu mohou připadat v úvahu např. přednášky, konference, výzkumná sdělení, případně poznámka odborníka typu „bylo by dobré prozkoumat, či ověřit to či ono“.

S volbou tématu je dále vhodné neztratit ze zřetele otázku praktického provedení takové studie. Student musí mít „jistotu vstupu“ do zkoumané oblasti (mít předem zajištěno, že respondenti budou dostupní, informanti svolní k provedení interview apod.).

Pozor: Téma nerovná se cíl práce. Cíl je výrazně specifitější než pouhé téma (které však často odpovídá i názvu celého odborného textu). Proto se na volbu cíle práce soustředí následující podkapitola.

2.2 Vymezení cílů diplomové práce

Aby toho nebylo málo, budou v následujících pasážích textu vymezeny různé druhy cílů odborného textu. Nestačí totiž mít jen jeden hlavní cíl textu. Jako autoři odborného textu musíme být schopni v abstraktní rovině sdělit i náš cíl symbolický, tedy čeho chceme odborným textem dosáhnout, na co chceme poukázat a mít jasnou představu i o cíli aplikačním, tedy jak mohou být závěry odborného textu využity a kým mohou být využity. Nejprve však k významu hlavního cíle práce.

2.3 Hlavní cíl a vztah ke struktuře celého textu

Hlavní cíl práce je stručně a jasně formulovaná věta či souvětí (případně i v tázací podobě – hlavní výzkumná otázka), která vymezení veškeré následující aktivity. Hlavní cíl tak vymezuje poznávací otázku, na kterou chce autor v závěru odpovědět.

Je potřeba pečlivě se nad formulací hlavního cíle zamyslet, jedná se o nejdůležitější větu celého textu. Od této věty se odvíjí legitimita celého textu, logika argumentace i použité výzkumné metody. Proto není vůbec na škodu, pokud je hlavní cíl poměrně rozsáhlá věta (či souvětí), která detailně vymezení celé pole zájmu v odborném textu.

Účelem odborné práce je naplnit její cíl. Vše co nesměřuje k uskutečnění tohoto účelu je nejen zbytečné, ale v textu v podstatě nadbytečné (hovoří se pak o redundantních kapitolách, podkapitolách atd.).

V souvislosti s klíčovým významem věty hlavního cíle pro celý odborný text pak asi nikoho nepřekvapí, že z věty hlavního cíle lze vlastně odvozovat i celou strukturu (výčet kapitol) odborného textu. Lze tak vyvodit následující tip při snaze formulovat hlavní cíl textu: Podívejte se na větu hlavního cíle. Podtrhněte si všechna klíčová slova v této větě (vlastně se jedná o všechna slova kromě předložek a spojek, jelikož ve větě hlavního cíle není na nic nadbytečného místo – slovní „vata“ zde není rozhodně žádána, jakož, konec konců, ani jinde v odborném textu). Všechna tato klíčová slova musí být v textu jasně vysvětlena. Ale pozor, nejde o stručné definice. Jde o jasné vysvětlení, z jakého pohledu se na problematiku autor dívá. Výsledkem je, že každé klíčové slovo z věty hlavního cíle rovná se jedna celá kapitola (nebo alespoň podkapitola) v textu teoretické části práce. Teprve po přečtení celé takovéto kapitoly může být čtenáři jasné, jak vy (jako autor) se na problematiku díváte, z čeho vycházíte, co záměrně opomíjíte atd. Jako výsledek celého procesu najednou „vyskočí“ i struktura celé teoretické části diplomové práce.

Příklad: V hlavním cíli textu zazní např. „Jaké dopady má projekt XY na podporu zaměstnání hendikepovaných osob“. Teoretická část práce tedy bude obsahovat celou kapitolu (1) o zaměstnání a jeho významu pro člověka (zde čtenář pochopí, zdali autor uvažuje převážně ekonomicky, sociologicky, psychologicky ...jedná se o diskurzivní orientaci textu). Dále bude teoretická část obsahovat kapitolu (2) o zdraví a hendikepu (ze které čtenář pochopí, jaké hendikepy má autor na mysli – mentální, tělesné – dále bude čtenáři jasné, do jaké míry problematiku hendikepů z medicínského hlediska zjednodušuje...). Další velkou kapitolou bude (3) problematika hodnocení dopadů (ze které čtenář pochopí, zdali jde autorovi o kvantitativní nebo kvalitativně vyjádřené dopady, navíc touto kapitolou legitimizuje autor i následnou kapitolu o metodologickém ukotvení výzkumných aktivit. Další kapitolu (4) by pak mělo představovat seznámení s projektem XY a jeho aktivitami. Žádné další hlavní kapitoly z formulace hlavního cíle nevyplývají, proto by mohly být považovány za nadbytečné a nemají tedy v textu místo.

3 Úvod odborného textu a jeho struktura

Odborný text byl již od začátku představen jako systematický a strukturovaný útvar. Proto opět nepřekvapí, že i úvod odborného textu má svou (více méně) jasnou strukturu. Úvod je podstatnou součástí odborného textu, nejde jen o formální uvedení do obsahově podstatných kapitol, které následují. Smysl úvodu je velmi rozmanitý a těmto rozličným významům jsou věnovány následující podkapitoly. Úvod odborného textu tedy má své zásady, které by měly usnadnit jeho zpracování. Aby se autor nemusel hned od začátku zabývat otázkou, co do úvodu dát a co už se tam „nehodí“, v následující podkapitole bude vymezena rámcová pracovní osnova úvodu.

3.1 Hlavní cíl odborné práce

Úvod odborného textu musí vždy obsahovat tzv. hlavní cíl práce. Hlavní cíl je klíčová věta celého textu, jelikož definuje, co bude následně zpracováno v teoretické části, nastaví podmínky pro volbu výzkumných metod a způsob vyhodnocení výsledků, zjištění (význam hlavního cíle pro strukturu celého odborného textu viz předchozí kapitola). Hlavní cíl by neměl být popisného (deskriptivního) typu, měl by mít zjišťovací charakter („zjistit...“, „objevit souvislost...“, „odhalit faktory působící na...“, ale také třeba „analyzovat stav...“ atd.). Hlavní cíl bývá dobré dále doplnit o sadu dílčích cílů, přičemž zodpovězení všech dílčích cílů (v rámci jednotlivých dílčích shrnutí k jednotlivým pasážím výzkumné části textu) by mělo posléze umožnit v závěru odpovědět na hlavní cíl. Dílčí cíle mohou být v úvodu vymezeny pouze rámcově. Jejich konečná specifikace (či jejich rozšíření) by měla proběhnout v momentě, kdy autor zpracovává shrnutí teoretické části práce a vstupuje do části výzkumné.

3.2 Symbolický cíl textu

Úvod odborného textu by měl obsahovat i tzv. symbolický cíl práce, což je přiměřeně dlouhé vyprávění (v případě kratších útvarů několik odstavců, v případě diplomových prací je přiměřený rozsah maximálně do jedné strany textu) o symbolickém významu celého textu, tedy celého výzkumného snažení. Do této části úvodu je dobré napsat, proč je

zpracovávaná problematika důležitá, proč je aktuální, proč je vhodné tuto problematiku zpracovávat právě na úrovni seminární, bakalářské, magisterské diplomové práce atd.

Symbolický cíl textu by měl přednést stručně několik argumentů, (1) jaký je význam zpracování dané problematiky *pro celou společnost*, (2) několik argumentů jaký je význam zpracování problematiky *pro obor*, který autor studuje a (3) v neposlední řadě také několik argumentů, jaký přínos přinese zpracování problematiky *pro autora* osobně, resp. jaká je zaangažovanost autora v řešeném tématu (v tematické oblasti pracuje nebo naopak se s tématem teprve seznamuje), což odhalí minulost a dosavadní zkušenosti autora.

3.3 Aplikační cíl práce

Další významnou součástí úvodu odborného textu by měl být tzv. aplikační cíl práce, což je přiměřeně dlouhé (obvykle jeden až dva odstavce) vymezení okruhu osob či organizací, pro které je téma relevantní, důležité, zajímavé. Komu může být ku prospěchu si závěry odborného textu přečíst. Případně stručná specifikace zadavatele práce a jeho činnosti (pokud byla práce psána na zakázku určité konkrétní organizace). Na aplikační cíl práce je z hlediska trendů ve společnosti kladen stále vyšší důraz a to v souvislosti se zvyšující se potřebou zdůvodňování efektivnosti a účelnosti vynakládaného úsilí (proto např. v odborných textech z amerického kulturního prostoru se lze setkat s odbornými texty, kde právě tato pasáž představuje rozsahově dominantní část úvodu – zdůvodnění – celého odborného textu).

3.4 „Background“ odborného textu

Významnou komponentou úvodu odborného textu je rovněž zpracování tzv. backgroundu práce, tedy informačního (znalostního) „pozadí“ zpracovávané problematiky. Rozsah těchto informací je závislý na zpracovávaném tématu a typu textu, který autor píše, nicméně lze doporučit podržet se rozsahu maximálně okolo poloviny strany textu (pokud jde o bakalářské a magisterské práce, méně pokud jde o kratší texty a podstatně více pokud jde např. o práci disertační). Background odborného textu slouží k vyjasnění toho, k čemu už se v dané problematice v minulosti dospělo, kteří autoři představují klíčové osoby, které konkrétní studie významně ovlivnily problematiku v minulosti. Pozor však na to, že nejde jen o prostou rešerši relevantních informačních zdrojů. Z uvedených zdrojů by mělo být

čtenáři odborného textu jasné, jaký směr myšlení v textu reprezentuje samotný autor, k jakému odkazu z minulosti se hlásí a hlavně by z uvedených vět měla být jasná i disciplinární orientace odborného textu (zdali text využívá znalostní báze a pojmosloví převážně z diskurzu sociologie, psychologie, pedagogiky, ekonomie či práva atd.). Z názvu práce a někdy ani z hlavního cíle nemusí být totiž zřetelné, jestli bude odborná práce orientována spíše tím, či oním směrem.

3.5 Stručné vymezení metod odborné práce (metod výzkumu)

Vymezení základních metod odborné práce (výzkumných metod, pokud je odborný text orientován výzkumně) by mělo být na tomto místě uvedeno spíše jen stručně (bude jim pak věnován dostatek pozornosti v metodologické části textu, pokud má práce samostatnou výzkumnou část). Hlavní však je, že volba výzkumných metod by měla korespondovat s výše uvedeným „backgroundem“ odborného textu, tedy sledovat logiku a tradici myšlenkových směrů, ze kterých autor vychází.

3.6 Rešerše dosavadního „lokálního“ výzkumu

Pro účely zpracování závěrečných prací většího rozsahu (bakalářské práce, magisterské diplomové práce) lze doporučit také stručnou rešerši v minulosti obhájených prací tohoto typu na univerzitě (to také může tvořit background odborného textu). Lze tedy doporučit návštěvu archivu univerzity (tzv. Badatelna archivu Univerzity Hradec Králové) a zorientování se v dříve zpracovávaných tématech. To by mělo autorovi umožnit vymezit se tématicky vůči dříve zpracovávaným bakalářským a diplomovým textům. Tedy v úvodu odborného textu by mohlo zaznít, že obdobnou problematikou už se zde zabýval ten a ten člověk, nicméně hlavní cíl tohoto odborného textu se liší v tom a tom. Smyslem však není jen tematické vymezení se autora vůči dříve obhájeným pracím, smyslem může být také navázání na předchozí výzkumné aktivity, provedení komparativní studie (získat vlastní data obdobným způsobem, jako tomu bylo ve starším textu a provedení komparace z časového či územního hlediska).

3.7 Zorientování čtenáře ve struktuře textu

Jako poslední typickou součástí úvodu odborného textu lze doporučit zpracování tzv. orientace v textu. Jde o stručný komentář k jednotlivým kapitolám textu, který bude následovat. Nejde však o pouhý popis obsahu jednotlivých kapitol (většina by stejně měla být zřetelná již ze samotného obsahu práce), jde o zdůvodnění logiky uvedení právě těchto tematických celků (kapitol). Jde o zdůvodnění jejich konkrétního sledu – tedy v první kapitole je uvedeno to a to, jelikož bez toho by nebylo možné přistoupit k další kapitole.

Zde lze vyvodit obecnou radu: Podívejte se dobře na navržené kapitoly a jejich sled. Sledují logiku od nejobecnějšího tématu k nejužšímu? Bylo by možné sled kapitol zvolit i jinak? Navrhněte si v duchu argumenty a ty napište do úvodu.

Výsledkem všech výše uvedených rámcových doporučení by měla být jasná struktura celého úvodu odborného textu, který pak rozsahově tvoří pro účely bakalářské či diplomové práce zhruba dvě (maximálně tři) strany textu (pro kratší odborné texty méně, pro rozsáhlejší, typu disertační práce, pak i výrazně více). Mělo by jít o pomůcky autora při zpracování úvodu, který je jednou z nejdůležitějších částí textu (ne nadarmo mnozí tvrdí, že nejdůležitější na každém textu je jeho úvod a závěr). Smyslem předchozí poznámky nebylo říci, že ostatní části textu jsou nedůležité, ale spíše poukázat na to, že čtení odborného textu obvykle neprobíhá lineárním způsobem – od úvodu po závěr, ale spíše způsobem sekvenčním – např. úvod, závěr, výzkumná metodologie, použité zdroje, analýza, či interpretace zjištění, teoretická východiska. Lze tedy předpokládat, že i čtenář „významného typu“ (rozuměj oponent nebo recenzent odborného textu) bude postupovat sekvenčním způsobem. Ze všech těchto důvodů je možné úvod odborného textu označit za skutečně klíčovou součástí a ne jen za formální uvedení do tématu, jak to bývá vnímáno širší laickou veřejností.

4 Teoretická část textu

Teoretická část textu je odrazem autorovy znalostní báze. Tedy je z ní zřetelné, co autor prostudoval a v ideálním případě i proč to prostudoval a proč nevolil jiné zdroje. Součástí této kapitoly studijního materiálu tedy je i podkapitola „co číst“.

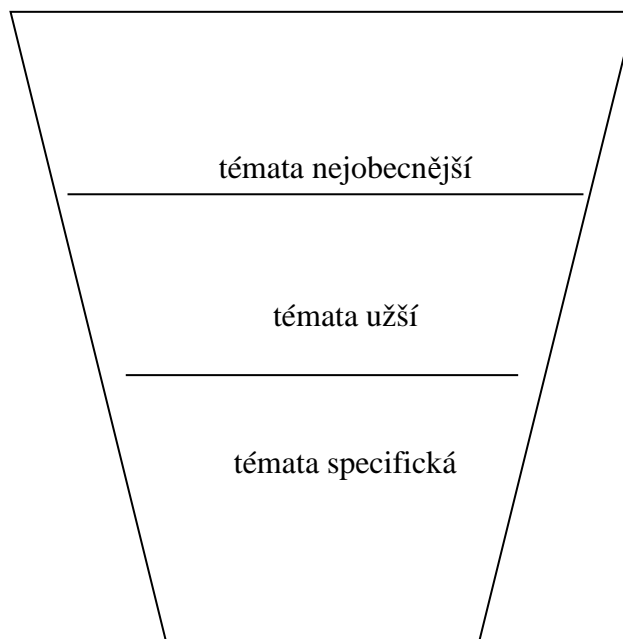
4.1 Teoretická část jako odraz autorovy znalostní báze

Teoretická část práce je autorovým dramaturgickým počinem. Sám autor určí, jakou bude mít strukturu, jak budou kapitoly na sebe navazovat. Je možné, že někdo jiný, kdo si zvolí podobné téma, bude mít např. zcela odlišnou logiku řazení kapitol v teoretické části textu. Ani jeden z autorů však nemusel nezbytně udělat nějakou chybu. Chybu udělá pouze ten autor, který neuvede jasně a zřetelně, proč volí právě tento sled kroků.

Pro strukturu teoretické části práce vyvstává jedno logické doporučení: Sdělit čtenáři, proč jsou kapitoly řazeny právě tak a ne jinak (např. jde o věty typu: „v první kapitole popisují širší souvislosti, abych pak v dalších kapitolách mohl/a přistoupit v jejich rámci ke konkrétnějším problémům“).

Zároveň lze celkem paušálně doporučit v sociálních vědách strukturu „od obecnějšího ke konkrétnějšímu“. Tedy úvodní kapitoly jsou o širokém kontextu a poslední kapitoly teoretické části textu jsou již o velmi konkrétní problematice (např. jak se situace jeví v daném geografickém regionu, v konkrétní organizaci atp.).

Je možné si představit teoretickou část textu jako trojúhelník postavený na špičku: Autor začne u témat širokých, které dají jak pojmový tak třeba historický kontext, dále pokročí k tématům specifitějším (například soudobý vývoj v dané oblasti) a skončí u témat velmi konkrétních (např. situace uvnitř konkrétní organizace). Z tohoto nejužšího místa, které již vysoce specifikovalo autorův výzkumný prostor, pak rovnou (přes metodologickou pasáž textu) vstupuje autor do vlastního výzkumu.

Obrázek 1 - Struktura teoretické části textu

Zdroj: Vlastní zpracování autora

V rámci tvorby teoretické části textu je třeba mít na paměti, že každá pasáž textu tvoří logický celek. Proto nové dílčí kapitoly a podkapitoly (další, nižší úroveň v číslování kapitol) je možné otevírat vždy až tehdy, když autor přechází k dalšímu tematickému celku. Je možné si představit každou kapitolu jako svébytnou oblast, která může mít řadu podoblastí. Z logiky věci vyplývá, že pokud má mít kapitola své subkapitoly, musí být nejméně dvě (hlavní téma kapitoly se větví na dvě její podoblasti).

4.2 Co číst?

V momentě, kdy má autor odborného textu jasno ohledně hlavního cíle, má jasno i ohledně základní struktury a sledu témat v celé práci. V tomto momentě začíná jednotlivá dílčí témata zpracovávat a děje se tak na základě studia již existujících zdrojů (že autor textu musí sám ze své hlavy napsat např. 30 stran textu teoretických východisek, je všeobecně rozšířený omyl). Existující zdroje autor odborného textu pečlivě cituje (k citačním zásadám níže v textu). Smyslem i cílem čtení odborných textů je postupné získávání tzv. diskursivní kompetence. Ta spočívá v osvojení si (1) odborného jazyka a (2)

způsobu odborné komunikace. Dále pak také spočívá v získání schopnosti (3) porozumět sdělovanému smyslu textu (4) v konkrétním kontextu.

V sociálních vědách může být osvojení diskursivní kompetence do značné míry obtížné, jelikož odborný jazyk se mnohdy příliš neliší od jazyka běžného (laického). Nicméně překryv s běžným laickým jazykem je obvykle jen zdánlivý. Stejně slovo či sousloví (např. sociální skupina, moc, pomoc) může vyjadřovat v obou jazycích (odborném a laickém) zcela jiné kontexty. Zatímco v laickém jazyce budou tato slova či sousloví vyjadřovat prakticky cokoli, v odborném jazyce budou mít daleko jasněji vymezený obsah - jaký, to záleží právě na myšlenkovém směru, který autor sleduje a kterého se drží, tedy záleží to na četbě konkrétních autorů a konkrétních textů.

Běžným neduhem studentských odborných prací je právě záměna laického jazyka za odborný, jinými slovy používání slov a sousloví v nevyjasněném kontextu. Mnohdy se také stává, že autor studentské práce nevědomky „míchá dohromady“ literární zdroje, které představují třeba i svá myšlenková opozita (např. když někdo zpracovává závěrečnou práci týkající se problematiky využívání pomoci a moci u sociálních pracovníků, nemůže sahat po jakékoli literatuře, kde se vyskytne slovo „moc“ či „pomoc“, musí si nejprve detailně nastudovat pojetí „moci“ a „pomoci“ ve zmíněných zdrojích – ty jsou psány odborným jazykem, takže je nutné porozumět kontextu používaných slov a tedy významům, který je jim přisuzován.).

Tedy odborný jazyk se s běžným jazykem překrývá pouze na první pohled. Většina pojmů odborného jazyka má jazykově stejnou podobu jako odpovídající slova běžného jazyka a proto je zcela nezbytné si tento fakt při čtení (tedy spíše hloubkovém studiu) odborného textu neustále připomínat, uvědomovat a neustále kriticky reflektovat.

Nejdůležitějšími studijními texty při zpracovávání odborného studentského textu jsou (1) skripta, která podávají ucelený schematický přehled tématu, (2) učebnice, jež podávají obsáhlejší argumentovaný přehled poznatků k tématu, (3) monografie, které podávají hlubší poznatky ke konkrétnímu, dílčímu tématu či problému a mohou existovat jak v podobě monografie autorské (jeden autor), tak monografie editorské (více autorů, kteří se však drží linie zadané editorem a navzájem se doplňují tak, že se ve výsledku editovaná monografie podobá monografii monoautorské), (4) stati v odborných časopisech, nejlépe recenzovaných. Za další relevantní zdroje lze považovat (5) slovníky a encyklopedie,

sloužící k základnímu zorientování se v myšlenkových směrech a tedy i ve významu slov používaných v různých myšlenkových liniích odborného jazyka.

Vše, co bylo uvedeno výše, lze v současné době vztáhnout i na elektronické zdroje, nejen na papír, jakožto nosič, médium. Ve výše uvedeném přehledu jde o rozdělení smyslu daných publikací, elektronickou cestou distribuované texty na jejich smyslu nic nemění.

Studium problematiky by tedy pro studenta mohlo začít skripty. Zde se budoucí autor odborného textu může seznámit se základním pojmoslovím. Následně by mohl budoucí autor odborného textu pokročit k rozsáhlejší učebnicím, které by mu měly umožnit vhlédnout formou komentovaného a argumentovaného přednesu do problematiky tak, že si uvědomí i základní rozdíly v myšlenkových směrech, které se problematikou zabývají a navést jej tak na jednu z možných linií. V tomto bodě již není problémem sáhnout po konkrétních monografiích (nebo časopiseckých statích), sledujících právě jednu z myšlenkových linií.

V sociálních vědách lze s jistou mírou zjednodušení říci, že se orientují spíše na psaní textů větších formátů a odborné časopisecké stati mohou být do jisté míry upozaděny (čímž se sociální vědy liší od přírodních a technických věd). A to z toho důvodu, že autor obvykle potřebuje velký prostor pro vyjasnění „backgroundu“ a všech vlivů na zpracování jeho textu.

Přestože tedy student většinou vychází z rozsáhlejších monografií, neměl by nikdy zapomínat i na zdroje ve formě odborných časopiseckých statí. Odborné časopisecké stati navíc mohou mít tu výhodu, že umožňují učinit si přehled o aktuálních problémech a aktuálních diskusích na dané téma, o aktuálně publikujících autorech a nasměrovat tak budoucího autora odborného textu na další aktuální zdroje (aktuálnější než uvádí významná starší monografie).

5 Formální náležitosti odborné práce

Cílem této kapitoly je shrnout základní zásady citování zdrojů v odborném textu. Jde jak o citování zdrojů přímo v textu práce (na což studenti často a rádi zapomínají) a také o uvedení soupisu využitých zdrojů na konci odborného textu.

5.1 Standardizace a zvyklosti v citační praxi

Citování zdrojů má své zásady zakotvené v mezinárodní standardizaci, ale řídí se rovněž mnoha zvyklostmi. Zvyklosti se liší podle oboru - jiné zvyklosti má filosofie, jiné sociologie či psychologie. Vzniká tak mnoho dílčích oborových standardů citace, za kterými obvykle stojí profesní asociace v daném oboru. Do citačních stylů se pak dále promítá i tradice významných univerzit. Lze pak hovořit o Cambridgeském stylu citace, Harvardském stylu atd. Aby toho nebylo málo, další zvyklosti pak do systému citací vnášejí i významná oborová periodika či nakladatelství a vydávají své zásady citování.

5.2 Profesionální citační zásady

Existuje řada norem, stylů a doporučení pro citace dokumentů, k nejnámějším patří:

- **ČSN ISO 690** - mezinárodní norma pro tvorbu citací tradičních dokumentů (monografie, články atd.)
- **ČSN ISO 690-2** - mezinárodní norma pro tvorbu citací elektronických dokumentů
- **AMA** (American Medical Association) - pro medicínu a biologické vědy
- **APA** (American Psychological Association) - často se používá v psychologii, pedagogice a dalších společenských vědách
- **CBE** (Council of Science Editors) - doporučována pro přírodní vědy
- **MLA** (Modern Language Association) - pro humanitní obory, zejména jazykovědu
- **Turabian** - detailně propracovaná norma pro formální úpravu disertačních a jiných kvalifikačních prací.

Nejčastěji je u nás doporučována ČSN ISO 690 spolu s ČSN ISO 690-2. Přehled stylů pro různé obory lze nalézt např. na http://www.lib.duke.edu/reference/style_manuals.html nebo na českých stránkách [http://www.citace.com/odkazy.php?ukol=1&odktitulek=Citační styly](http://www.citace.com/odkazy.php?ukol=1&odktitulek=Citační%20styly).

Příklady citace u jednotlivých zdrojů:

ČSN ISO 690

a) monografie /kniha:

Autor. Název knihy. Pořadí vydání. Nakladatelské údaje (tj. místo vydání : nakladatel), rok vydání. Počet stran. Standardní číslo (ISBN).

ČAPEK, K. *Zahradníkův rok*. 8. vyd. Praha : Odeon, 1996. 220 s. ISBN 80-7054-036-6.

b) článek z časopisu:

Autor článku. Název článku. Název zdrojového dokumentu (tj. časopisu), rok, ročník, číslo, strany.

Červená, I., Preiss, M. Dyslálie a kresba u dětí v logopedické ambulanci. *Speciální pedagogika*, 1997, roč. 7, č. 5, s. 33-38.

AMA-Style

Callaghan D. Healthy Behaviors, Self-Efficacy, Self-Care, and Basic Conditioning Factors in Older Adults. *Journal of Community Health Nursing*. 2005;22(3):169-178.

APA-Style

Callaghan, D. (2005). Healthy Behaviors, Self-Efficacy, Self-Care, and Basic Conditioning Factors in Older Adults. *Journal of Community Health Nursing*, 22(3), 169-178.

MLA-Style

Callaghan, Donna. "Healthy Behaviors, Self-Efficacy, Self-Care, and Basic Conditioning Factors in Older Adults." *Journal of Community Health Nursing* 22.3 (2005): 169-178.

Chicago Style

Buffie, Edward F. 2001. *Trade policy in developing countries*. Cambridge: Cambridge University Press.

Harvard Style

BUFFIE, E. F. (2001). *Trade policy in developing countries*. Cambridge, Cambridge University Press.

MLA (Modern Language Association)

Buffie, Edward F. Trade Policy in Developing Countries. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Turabian

Buffie, Edward F. *Trade Policy in Developing Countries*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

5.3 Vzor bibliografické citace na ÚSP UHK

Tento vzor byl zpracován pro směrnici ředitele ÚSP „Pravidla zadání a vypracování závěrečné práce“, která byla vydána v roce 2012 a představuje tak doporučený způsob citace zdrojů na ÚSP UHK a platí tedy jak pro dílčí odborné texty (seminární práce ve formě eseje i odborné stati) tak pro závěrečné studentské práce (bakalářské či magisterské diplomové práce). Dále viz Směrnice ředitele ÚSP č. 4/2012.

Příklady citace různých zdrojů:

Bibliografická citace tištěné monografie

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. přeprac. vyd. Praha: Portál, 2008. 271 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

PICHAUD, Clément; THAREAUOVÁ, Isabelle. *Soužití se staršími lidmi: praktické informace pro ty, kdo doma pečují o staré lidi, i pro sociální a zdravotnické pracovníky*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 156 s. ISBN 80-7178-184-3.

Bibliografická citace tištěné monografie s kolektivním autorstvím

Pravidla českého pravopisu. 2. vyd. Praha: Academia, 2010. 391 s. ISBN 80-200-1327-X.

Bibliografická citace tištěného jednorázového sborníku

SMUTEK, Martin; KAPPL, Miroslav, eds. *Proměny klienta služeb sociální práce*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. 478 s. ISBN 80-7041-716-1.

Bibliografická citace příspěvku v tištěné monografii (kapitola v monografii, příspěvek v jednorázovém sborníku)

TRUHLÁŘOVÁ, Zuzana. Možné etické aspekty práce se seniory z pohledu sociální práce. In: GLUCHMAN, Vasil, ed. *Etika a politika*. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2011, s. 393–398. ISBN 978-80-555-0266-3.

MACKOVÁ, Martina. Reflexe sociální práce jako profese. In: SMUTEK, Martin; SEIBEL, Fridrich W.; TRUHLÁŘOVÁ, Zuzana, eds. *Rizika sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 246–248. ISBN 978-80-7435-986-3.

SMUTEK, Martin; SMUTKOVÁ, Lucie. Contemporary modernization processes and shifts in power relationships in social work. In: BRĄGIEL, Józefa; DĄBROWSKA-JABŁOŃSKA, Iwona; PAYNE, Malcolm, eds. *Social work in adult services in the European Union : selected issues and experiences*. London: College Publications, 2011, s. 3–12. ISBN 978-1-84890-027-1.

Bibliografická citace článku v tištěné seriálové publikaci (tzn. v časopise, novinách, periodickém čili opakovaně vycházejícím sborníku; o periodicitě vypovídá přidělení ISSN)

BRABCOVÁ, Michaela; KOŠNEROVÁ, Monika; MITLÖHNER, Miroslav. Pilotní studie rizik a rizikových situací při poskytování sociálních služeb. *Zdravotnictví a právo*. 2011, roč. 15, č. 2, s. 14–19. ISSN 1211-6432.

Podle EPSCO je třeba více reagovat na demografické prognózy. *Práce & sociální politika : noviny Ministerstva práce a sociálních věcí ČR*. 2012, roč. 9, č. 9, s. 8. ISSN 0049-0962.

BLAŽKOVÁ, Veronika. Zaměstnávání osob se zdravotním postižením. *Fórum sociální politiky*. 2011, roč. 5, č. 2, s. 11–17. ISSN 1802-5854. Dostupné také z: http://www.vupsv.cz/sites/File/forum_socialni_politiky/Casopis_FSP_2_2011.pdf

Bibliografická citace elektronické publikace nebo její části

KOCOUREK, Jiří. Vietnamci v ČR. *Sociologický webzín* [online]. 23. 12. 2005 [cit. 20. 4. 2012]. ISSN 1214-1720. Dostupné z:
<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=199&lst=106>

Bibliografická citace kvalifikační práce (bakalářská, magisterská, diplomová, dizertační, habilitační) zpřístupněné v elektronické formě

SPĚŠNÁ, Iva. *Firemní dobrovolnictví* [online]. Brno, 2009. 97 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, katedra veřejné ekonomiky. Ved. práce Ing. Mgr. Michal Veselý [cit. 14. 7. 2012]. Dostupné z:
http://is.muni.cz/th/137535/esf_m/Firemni_dobrovolnictvi.pdf

Bibliografická citace zákona v tištěné formě

Česko. Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006, o sociálních službách. *Sbírka zákonů ČR*. 2006, částka 37, s. 1257–1289. ISSN 1211-1244.

Československo. Zákon č. 40 ze dne 26. února 1964, občanský zákoník. *Sbírka zákonů ČSSR*. 1964, částka 19. 248 s. ISSN 1211-1244.

Československo. Zákon č. 83 ze dne 27. března 1990, o sdružování občanů. *Sbírka zákonů ČSFR*. 1990, částka 19, s. 366–369. ISSN 1211-1244. Dostupné také z:
<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1990/sb019-90.pdf>

Bibliografická citace zákona dostupného v elektronické formě

Česko. Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006, o sociálních službách. *Sbírka zákonů ČR* [online]. 2006, částka 37, s. 1257–1289 [cit. 14. 7. 2012]. ISSN 1211-1244. Dostupné z:
<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2006/sb037-06.pdf>

Bibliografická citace informace získané účastí na konferenci, semináři, přednášce...

VOSEČKOVÁ, Alena; PELCÁK, Stanislav; TRUHLÁŘOVÁ, Zuzana. Na člověka zaměřené poradenství – dynamika procesu změny. [Konference] *Od teorie k praxi, od praxe k teorii. VIII. hradecké dny sociální práce*. Hradec Králové 7.–8. 10. 2011.

Bibliografická citace odpovědi na neveřejnou zprávu z osobní pošty (e-mail)

PAPCUNOVÁ, Jana. Re: *Informace o transliteraci* [elektronická pošta]. Message to: Jaroslava Divišová. 12. října 2012 [cit. 24. 10. 2012]. Osobní komunikace.

Bibliografická citace informace získané osobním kontaktem

KOREJS, Josef, vedoucí Pečovatelské služby Suchdol. Rozhovor o stávajících terénních službách sociální péče. Suchdol 24. 6. 2012.

5.4 Zásady citování v odborném textu dle Směrnice ředitele ÚSP UHK č. 4/2012

Tato směrnice byla zmíněna již v předchozí pasáži týkající se formátu citace zdrojů. Nicméně tento dokument vymezuje i slovně řadu doporučení pro tvorbu odborného textu. Níže uvedená doporučení jsou převzata ze Směrnice ředitele ÚSP UHK č. 4/2012 Pravidla zadání a vypracování závěrečné práce:

„Bibliografická citace (nadále b. c.) má jednoznačně identifikovat citovaný dokument (zdroj). Citujeme vždy konkrétní vydání (verzi). Povinně uvádíme druhé a další vydání včetně druhu vydání (přepracované, rozšířené, aktualizované, doplněné atp.)

Údaje pro b. c. přebíráme z toho dokumentu (zdroje), který citujeme. Údaje pro b. c. přebíráme v tom jazyce, v němž jsou uvedeny. Nepovinné údaje o počtu stran dokumentu (240 s.) a povinné údaje o rozsahu stran (s. 96–112) uvádíme česky (zkratka pro strany je s., nikoli p., pp., S.).

Údaje přebíráme v první řadě z titulního listu (nikoli z desek či přebalu), resp. z úvodní obrazovky, webové stránky, etikety na disku atp. Dalším zdrojem informací je v uvedeném pořadí: rub titulní strany, tiráž, záhlaví stránky, přebal a desky knihy. Při citování periodika (např. časopisu) nebo příspěvku v periodiku je zdrojem informací obálka, tiráž (která nebývá vzadu, ale na první straně či dále v textu), záhlaví stránek s příspěvkem, informace pod příspěvkem aj. Pokud některý z údajů přebíráme z jiného zdroje, pokud údaj opravujeme, pokud jej doplňujeme na základě vlastní znalosti, uvádíme jej v hranaté závorce [... ..].

Při citaci elektronického zdroje uvádíme datum citování (povinný údaj), a to v některém ze zvolených formátů, např. [cit. 2012-04-20], [cit. 20. 4. 2012] atp.

Bibliografická citace se ukončuje tečkou, ovšem končí-li citace linkem, tečka se za něj nepíše.

Bibliografická citace by měla být co nejpřesnější, aby neomylně identifikovala citovaný dokument či zdroj. Proto nelze vynechávat povinné údaje, jsou-li v dokumentu dostupné. Pokud si při zpracování závěrečné práce zapomene autor poznamenat některý z údajů, který je v bibliografické citaci povinný, k dohledání lze zpravidla využít např. Jednotné informační brány (<http://www.jib.cz>). Informace o JIB viz <http://info.jib.cz> Tímto způsobem však zpravidla nelze dohledat strany, na nichž se nachází kapitola v knize, příspěvek ve sborníku či časopise, konkrétní strana, na kterou se v textu práce autor odkazuje. Proto je třeba si tyto informace (povinné údaje) poznamenávat nanejvýš pečlivě.“

Při práci s odbornými zdroji je rovněž vhodné text doslovně citovaný text graficky odlišit od textu vlastního. V případě doslovné citace zdroje je tedy potřeba citovaný text umístit do závorek a odlišit jej změnou písma na tzv. „kurzívu“. V případě delších doslovně citovaných pasáží se rovněž často doporučuje uvedení celého takto citovaného textu jako samostatného odstavce a v této souvislosti též odsazení zprava i zleva, případně též zmenšení písma, aby byl citovaný text na první pohled jednoznačně identifikovatelný od zbytku textu. V případě delší parafráze textu není nutné měnit písmo, avšak musí být zřetelné, kdy začíná a končí parafrázovaná pasáž. Toho lze docílit nejlépe tak, že je v dalším odstavci již odkazováno na jiný zdroj, či je uvedena věta, která jednoznačně určuje, že v tomto momentě začíná vlastní text autora.

Při finalizaci formálních náležitostí týkajících se citačních zásad psaní závěrečné práce na ÚSP UHK se vždy musí autor řídit směrnicí ředitele ÚSP UHK. Přestože se norma ISO 690 v čase nijak podstatně nemění (jde přece o normu), výše bylo uvedeno, že každý obor mívá nad rámec používání norem i své tradiční zvyklosti. Takto může dojít i k drobným odlišnostem od mezinárodní normy i na jednotlivých vysokých školách v České republice.

5.5 Seznam norem souvisejících s citacemi

Tento seznam lze považovat za rozšiřující seznam norem k základní normě ISO690 při publikování odborného textu.

ČSN ISO 7144 Dokumentace – Formální úprava disertací a podobných dokumentů

ČSN ISO 214 Dokumentace – Abstrakty pro publikace a dokumentaci

ČSN ISO 690 Dokumentace – Bibliografické citace. Přístup z: <http://www.nlc-bnc.ca/iso/tc46sc9/standard/690-1e.htm>

Další informace: <http://www.cuni.cz/~brt/bibref/bibref.html.cs> nebo <http://knihovna.vsb.cz/kursy/citace/index.html>

ČSN ISO 690-2 Informace a dokumentace – Bibliografická citace – Část 2: Elektronické dokumenty nebo jejich části. Přístup z: <http://www.nlc-bnc.ca/iso/tc46sc9/standard/690-2e.htm>

ČSN 01 6910 Úprava písemností zpracovaných textovými editory nebo psaných strojem
ČSN 01 0166 Nakladatelská (vydavatelská) úprava knih a některých dalších druhů neperiodických publikací

ČSN ISO 2145 Dokumentace – Číslování oddílů a pododdílů psaných dokumentů

ČSN ISO 31-0 Veličiny a jednotky

ČSN 01 3180 Technické výkresy – Kreslení diagramů

ČSN 01 1300 Zákonné měrové jednotky – Soustava jednotek SI

ČSN ISO 4 Informace a dokumentace – pravidla zkracování slov z názvů a názvů dokumentů

ČSN 01 0185 Transliterace cyriliky

ISO 9 Transliterace slovanských jazyků

ISO 233 Transliterace arabských písmen

ISO 259 Transliterace hebrejských písmen

ISO 843/R Transliterace řeckých písmen

ISO 832 Zkratky typických slov

ČSN ISO 2108 Informace a dokumentace - Mezinárodní standardní číslování knih (ISBN)

ČSN ISO 3297 Informace a dokumentace - Mezinárodní standardní číslo seriálových publikací (ISSN)

5.6 Generátory citací

Bibliografické citace dokumentů dle požadovaného stylu je možné po zadání příslušných údajů vygenerovat pomocí tzv. generátorů citací, resp. citation machines.

Např. Projekt Bibliografické citace - generátor pro normy ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2 viz <http://www.citace.com/modules.php>

Landmarks Citation Machine - pro styly APA a MLA, viz <http://citationmachine.net>

Nebo KnightCite - pro APA, MLA a Chicago, viz <http://webapps.calvin.edu/knightcite/>

6 Recenzní řízení

Tato kapitola uvede základní informace o recenzním řízení a o procesu oponování a obhajoby závěrečných odborných textů. Dále se zaměří na pojmy recenze a oponentské řízení, dvojí anonymní („slepá“) recenze, peer review.

6.1 Oponentské řízení alias vedoucí versus oponent

Závěrečnou práci bude dozajista číst mnoho lidí, nicméně ke čtenářům „klíčového typu“ můžeme zařadit vedoucího práce, ale hlavně oponenta závěrečné práce. Dá se říci, že vedoucí práce má možnost (a také to obvykle dělá) zohlednit ve svém posudku i přístup autora k tvorbě odborného textu. Tedy může se vyjádřit i k procesu vzniku závěrečné práce, angažovanosti autora, jeho samostatnosti atp.

Oproti tomu oponent neví o procesu vzniku závěrečné práce obvykle nic a soustřeďuje se tak čistě na předložený text, jeho logickou výstavbu, formulaci cíle atd. Proto nezřídka bývá oponent k textu kritičtější než vedoucí práce. Ne, že by všichni oponenti byli od přírody přísní (konec konců i onen „hodný“ vedoucí práce je stejně tak často vystaven roli oponenta), jde spíše o to, že „nastaví zrcadlo“ osamocenému textu, který před ním leží a který nemá v tu chvíli s sebou průvodce (autora), který by na místě vše dovysvětlil, ústně okomentoval, osvětlil postup, uvedl na pravou míru nesrozumitelnosti a tak dále. Jak lze vidět, samostatně ležící text bez průvodce to nemá jednoduché. A proto už se těší, až se s autorem setká při ústní obhajobě před komisí. A zde přijde řeč na vysvětlení, ústní komentáře, osvětlení postupu a tak dále.

Cílem jakéhokoli autora odborného textu by tedy mělo být přivedení na svět psaného „dítěte“, které bude schopno samostatného života a obejde se bez průvodcovské role samotného otce/matky (autora/autorky).

6.2 Možná východiska a očekávání komise u obhajob odborných prací

Když si představíme v duchu strukturu celé závěrečné práce včetně metodické části a vlastního výzkumu, pak lze „selským“ rozumem odvodit, na co se bude nejen oponent či

komise státních závěrečných zkoušek soustřeďovat, ale též jakýkoli jiný odborný čtenář. Libovolně dále rozšiřovaný seznam takových témat by mohl vypadat následujícím způsobem:

- Jasně vymezení diplomového úkolu.
- Zdůvodnění výběru výzkumné strategie. Vymezení konceptuálního rámce, v němž byl úkol řešen, jinými slovy diskursivní orientace (sociální práce, sociální politika, právo, sociologie, psychologie, pedagogika...).
- Metodika budování práce (principy, jednotlivé na sebe navazující zdůvodněné kroky).
- Významný epistemický krok budování práce v podobě shrnutí poznatkové analýzy řešeného problému jako východiska k vlastnímu výzkumnému šetření (sekundární analýza).
- Filozofická a odborně epistemologická východiska k řešení diplomového úkolu.
- Zdůvodnění výběru výzkumných metod a výzkumných technik.
- Desagregace a dekompozice hlavních pojmových kategorií do výzkumných otázek či statistických znaků. Formulace výzkumných hypotéz či výzkumných otázek (dílčích výzkumných cílů).
- Druhy a metodologické problémy měření jevů. Užití pravých a nepravých měřících škál.
- Transformační kroky, tvorba indikátorů.
- Použitá algoritmizace kvantitativního výzkumu, kroky kódování (konceptualizace) u kvalitativního výzkumu.
- Epistemologické, logické a psychologické metody výzkumu.
- Zvolený druh výzkumu.
- Interpretace zjištěných subjektivních významů, explanace měřených a statisticky vyhodnocených hodnot měřených jevů.
- Závěr (shrnutí poznatků, diskuse, doporučení).

Když do tohoto seznamu, který se zaměřuje na obsahovou a vědeckou stránku věci, zahrneme ještě formální nároky kladené na závěrečné práce, pak dojdeme ještě např. k:

- Splnění citačních zásad.
- Pravidelné odkazování na zdroje v textu.
- Správně uvedený poznámkový aparát.
- Správně uvedený seznam zdrojů.
- Správně uvedené zadání práce.
- Správně uvedená titulní strana práce.
- Úroveň textu gramatická a stylistická.

Jak vidno obhajoba textu je velmi komplexní záležitost a do hry vstupuje řada faktorů odborných, formálních i subjektivních (zdůvodnění volby tématu, osobní vztah autora ke zkoumané problematice) a interpretačních (různé způsoby vysvětlení zkoumaných fenoménů – v kvalitativních výzkumných postupech).

6.3 Recenzní řízení (dvojité a slepé)

Podobně jako je závěrečná práce podrobena oponentskému řízení, je každý odborný text (v recenzovaných periodických a knižních nakladatelstvích) podroben recenznímu řízení. Pravé recenzní řízení by mělo být nejméně dvojí, tedy dva nezávislí odborní čtenáři z oboru (peer review), kteří obsahovou i formální úroveň textu posoudí. Dále by mělo být recenzní řízení tak zvané „slepé“, tzn., že recenzenti dostanou do rukou text bez jména autora a soustředí se tak jen na výstavbu textu a zároveň autor textu obdrží recenze bez uvedení jmen recenzentů.

Většina nakladatelství uvádí pro své recenzenty připravenou strukturu recenzního posudku, čímž zajistí, aby se recenzenti vyjádřili ke všem požadovaným oblastem. Volba oblastí je vždy mírně odlišná, ale zahrnuje vždy více či méně detailně něco z výčtu oblastí pro posouzení, který byl uveden v předchozí podkapitole. Nejinak tomu bývá i v případě oponentských posudků závěrečných prací na vysokých školách. Níže je uveden seznam témat, na které se má soustředit oponent závěrečných prací na ÚSP UHK. Tento výčet témat pak tvoří strukturu typického oponentského posudku ÚSP UHK, ať už je text posudku rozčleněn formálně do těchto „kapitol“ či je uveden jako souvislý textový komentář. Tedy i souvislý text oponentského posudku má vnitřní logiku výstavby podle těchto témat v sobě obsaženu.

Ukázka struktury oponentského posudku (převzato ze Směrnice ředitele ÚSP UHK č.4/2012):

Posudek vedoucí(ho) / oponentky(ta) bakalářské/diplomové práce

Ústav sociální práce Univerzity Hradec Králové

Autor/ka práce:

Název práce:

Hodnocení formulace hlavního cíle práce:

a) výborně b) velmi dobře c) dobře d) nevyhovující

Odůvodnění:

Hodnocení struktury práce:

a) výborně b) velmi dobře c) dobře d) nevyhovující

Odůvodnění:

Hodnocení teoretické části práce:

a) výborně b) velmi dobře c) dobře d) nevyhovující

Odůvodnění:

Hodnocení metodické části práce:

a) výborně b) velmi dobře c) dobře d) nevyhovující

Odůvodnění:

Hodnocení zpracování výsledků výzkumu:

a) výborně b) velmi dobře c) dobře d) nevyhovující

Odůvodnění:

Hodnocení naplnění cílů a zpracování závěrů práce:

a) výborně b) velmi dobře c) dobře d) nevyhovující

Odůvodnění:

Hodnocení formální stránky práce:

a) výborně b) velmi dobře c) dobře d) nevyhovující

Odůvodnění:

Hodnocení přínosu práce pro praxi sociální práce či sociální politiky:

a) výborně b) velmi dobře c) dobře d) nevyhovující

Odůvodnění:

Další připomínky:

Otázky k obhajobě:

Celkové zhodnocení práce:

a) výborně b) velmi dobře c) dobře d) nevyhověl/a

Odůvodnění:

Datum, místo

Podpis

Oponentské řízení závěrečné práce se řídí stejnými zásadami jako recenzní řízení odborného textu. Stejně jako se závěrečná kvalifikační práce řídí stejnými zásadami jako jakýkoli odborný text (např. určený k publikaci).

7 Otázka „kvality“ provedeného sociálně-vědního výzkumu

Tato kapitola je doplňujícím studijním podkladem k tvorbě odborného textu a zaměřuje se na otázky „kvality“ provedeného sociálně-vědního výzkumu. Umožní tak nahlédnout do otázek posuzování a kritérií dobře odvedeného sociálně-vědního výzkumu. Tento text je tedy z oblasti metodologie společenských věd a pomůže hlavně těm, kteří se zaměřují na kvalitativní výzkumné paradigma, jelikož hledá způsoby, jak nastavit kritéria pro posouzení dobře odvedeného kvalitativního výzkumu, podobně jako má kvantitativní výzkum své pojmy jako je „validita“ a „reliabilita“ výzkumu.

7.1 Kvantitativní a kvalitativní metody v sociálních vědách

Historicky i obsahově je pro společenské vědy důležité rozdělení na kvantitativní a kvalitativní metody, byť tento dualismus přinesl v historii sociálních věd spoustu debat a sporů ohledně jejich využití. Kvantitativní metody v zásadě vytvářejí data, která mohou být prezentována v numerické podobě a mohou být předmětem různých typů statistických analýz, zatímco kvalitativní metody produkují údaje, které nejsou vhodné pro statistické vyhodnocení. Jak poznamenávají Miles a Huberman (1984 dle Clarke 1999) hlavní rozdíl mezi těmito dvěma přístupy je, že jeden pracuje s čísly, zatímco druhý je spojen se slovy.

Konvenční obrázek výzkumníka pracujícího v tradici kvantitativní je ten, že jde o odloučeného „vyšetřovatele“, který používá standardizované měřicí techniky, které jsou vytvořeny ke sběru objektivních fakt. Tato fakta jsou pak přístupná statistickým analýzám. V případě kvalitativního výzkumu je hlavním nástrojem sběru údajů samotný výzkumník a udržování odstupů od údajů není zcela možné (ani to není očekáváno). Kvalitativní údaje jsou používány ke získání detailů o subjektivních zkušenostech lidí, o „významech“, které přisuzují fenoménům okolo sebe.

7.1.1 Kvantitativní strategie

V případě kvantitativní metodologické strategie může hrát významnou roli slovo experiment. V praxi sociálních věd jsou však s „klasickým“ experimentem nemalé problémy. Podstatou experimentu je vytvořit „laboratorní“ prostředí, identifikovat pokud možno úplný výčet ovlivňujících proměnných. Následně vytvořit experimentální skupinu

a k ní totožnou skupinu kontrolní, která poslouží ke srovnání výsledků intervence. V praxi sociální práce (a programů sociální politiky, např. studium dopadů rekvalifikací na trhu práce) je však nemožné docílit čistého experimentu, jelikož (1) není možné vytvořit „čisté“ laboratorní prostředí a identifikovat všechny proměnné, které mohou na intervenci působit (např. výsledná zvýšená zaměstnanost cílové skupiny není jen vlivem rekvalifikačních programů, ale řadou dalších „skrytých“ intervenujících proměnných) a (2) není možné vytvořit dvě skupiny, kdy jedna poslouží jako experimentální a druhá jako kontrolní, na kterou intervenci neaplikujeme. V tomto druhém bodě je překážka jak praktická (mluvíme zde o lidech, tedy nelze docílit dvou přesně stejných skupin lidí, kdy např. jedna skupina rekvalifikace podstoupí a druhá ne) a dále překážka etická (proč mají někteří lidé sloužit jako „pokusní“ a druzí jako kontrolní, resp. jak odůvodnit, že některým lidem odíráme sociální intervenci, např. rekvalifikační kurz, z důvodu výzkumu účinků této intervence). V praxi sociální práce a sociální politiky tak lze využít pouze tzv. „kvazi-experiment“, kdy dojde ke „slevení“ z požadavků (1) na čisté laboratorní prostředí a (2) na úplnou totožnost skupin experimentální a kontrolní (kontrolní skupina bude té experimentální jen „podobná“ podle základních třídících kritérií, např. pohlaví, věk, vzdělání...). Kvazi-experimentální design výzkumu tak má nižší validitu a také reliabilitu.

Z důvodů praktických je tak experiment (kvazi-experiment) v oblasti výzkumu v sociální práci (a sociální politice) záležitostí spíše okrajovou. V kvantitativní větvi sociálního výzkumu tak spíše dominuje přímé dotazování respondentů (dotazníková šetření). Ač se s kvantitativními nástroji většinou na první pohled pojí pojmy jako „objektivita“, či myšlenkové filozofické směry jako je „pozitivismus“ či „empirismus“, na určitou subjektivistickou povahu kvantitativního výzkumu upozorňuje např. M. Pertusek (1993, s. 76-77), který poukazuje na „překladatelskou“ podstatu „pozitivistického“ kvantitativního sociálně-vědního výzkumu. Překladatelská podstata empirického výzkumu má podle něj podobu řady „překladů“ z jednoho jazyka do druhého, kdy v každém kroku dochází k řadě zkreslení a řadě subjektivních interpretací. Např. při realizaci dotazníkového šetření musí dojít mj. k překladu z jazyka odborného do jazyka blízkého zkoumané cílové populaci, následně k překladu do jazyka počítačové analýzy, tedy do čísel, dále do jazyka grafického (grafické výstupy výzkumu), následně dochází zpět k překladu do slovního vyjádření (interpretace dat) a ve finále ještě překlad do jazyka společenské vědy a její teorie (odborný diskurs). V kvantitativním společensko-vědním výzkumu tak zřetelně hrozí, že zjištění bude „ztraceno v překladu“. Sociální vědy jsou

podle Petruska „dány jazykově“ a jinak ani býti dány nemohou (Petrušek 1993, s. 79): „Situace v sociologii je podstatně složitější než ve vědách nonsociálních. Pro ty existuje pouze problém vztahu přirozeného jazyka a jazyka vědy, pro sociologa však existuje navíc ještě vztah jazyka sociologie a jazyka aktéra sociálních situací.“

7.1.2 Kvalitativní strategie

Kvalitativní metody jsou celkem široce v sociálních vědách využívány, jelikož dokáží vyprávět „příběh“. Kvalitativní přístupy nepřekládají do řeči čísel a zůstávají zakotveny ve slovních vyjádřeních. Vyprávějí, co se stalo, kdy, komu a s jakými důsledky. V kvalitativním zkoumání hraje klíčovou úlohu slovo „interpretativistický“. Tento pojem představuje jednu z hlavních premis, tedy, že „ve světě lidské zkušenosti, existuje pouze interpretace“ (Denzin 1998, s. 8). S kvalitativními metodami jsou spojeny filosofické směry jako např. fenomenologie, konstruktivismus. Většina studií vedených kvalitativními přístupy využívá techniky sběru informací jako například narativní rozhovory, polostrukturované rozhovory, zúčastněné pozorování či studium dokumentů, které jsou v souladu s interpretativní perspektivou. Kvalitativní metody se spoléhají na interakční, adaptivní a úsudkové schopnosti samotného výzkumníka. Sociální vědci a hodnotitelé, kteří analyzují kvalitativní údaje, se pokoušejí porozumět studovanému fenoménu (např. životní situace klienta, potřeby cílové skupiny) jako celku. To znamená, že je důležitý popis a interpretace sociálního prostředí jednotlivých osob, či organizační kontext pro celkové porozumění tomu, co bylo v terénní fázi výzkumu pozorováno a co bylo řečeno např. v rozhovorech. Je tedy uplatňován tzv. „holistický“ přístup, což znamená, že celek je chápán jako komplexní systém, který je více než jen suma částí (např. Patton 2002, s. 59). S touto premisou pracuje systémový přístup, který hovoří o systému jako pojmu vnitřně obsažnějšímu než je „pouhá“ suma částí. Při využití holistického přístupu v kontextu kvalitativního sociálně-vědního výzkumu jde především o snahu zachytit co nejdříve různé okolnosti a souvislosti. Strategie holistického porozumění v kvalitativním výzkumu je podle Pattona (tamtéž) v protikladu k logice a procedurám studií, které jsou vedeny v kvantitativní analytické tradici (vzít část a sledovat jak „funguje“). Hlavní kritika takovéto logiky je z pohledu kvalitativních výzkumníků podle Pattona (tamtéž) ta, že (1) zjednodušuje komplexitu skutečného světa a zkušenosti jednotlivých lidí, (2) nevěnuje pozornost některým důležitým faktorům, protože nejsou jednoduše kvantifikovatelné a (3) selhává ve vykreslení smyslu sociální intervence a jejích dopadů jako celku.

Kvalitativní zkoumání staví jak na kritickém (podstata vědeckého přístupu) tak na kreativním myšlení. Jinými slovy podle Pattona (2002, s. 513) staví jak na vědě tak na „umění“ analýzy.

7.1.3 Smíšené metody

Dichotomii kvantitativní a kvalitativní strategie je možné chápat též dialekticky, nikoli nezbytně dualisticky (a protikladně). „Je třeba ukončit budování zdí mezi metodami a je třeba začít stavět mosty“ (Clarke 1999, s. 86). V tomto směru je zřetelný určitý posun a to posun k většímu mixování metod. Smíšená metoda výzkumného designu v některých případech integruje kvantitativní a kvalitativní data a zastánci metodologického mixu se rekrutují v zásadě z autorů, kteří se přestali zabývat paradigmatickými rozdíly mezi kvalitativními a kvantitativními metodami. Jde především o zastánce utilizace, tedy přístupu, který nabádá, aby výsledky výzkumu byly co nejvíce přínosné pro uživatele. „Válka paradigmat již pro ně nehraje žádnou roli, neexistuje žádný ‚zlatý standard‘ metod. Přijímá se teze, že všechny metody jsou vhodné, pokud přispějí k cílům...“ (Hendl 2005, s. 298).

7.2 Techniky sběru dat

Data, která mohou hrát klíčovou roli v definici kvantitativního a kvalitativního přístupu, mohou být odlišena nejen podle jejich vnitřních charakteristik (čísla, slova), ale rovněž podle toho, jak jsou získávána. Konvenčně je činěn rozdíl například mezi primárními a sekundárními daty. Sběr primárních dat zahrnuje použití výzkumných nástrojů, například dotazníků a rozhovorů, které bývají sestrojeny za účelem konkrétní studie. Sekundární data jsou ta data, která získali jiní výzkumníci, organizace nebo úřady pro své vlastní účely. I tato data mohou poskytovat užitečné zdroje informací. Jak primární, tak sekundární data mohou nabývat podoby kvalitativní i kvantitativní. Je rovněž možné odlišit mezi strukturovanými a nestrukturovanými daty.

V realitě je obvykle k vidění snaha založit výzkum na více technikách sběru dat/kvalitativních údajů. Nejčastěji je i ve spojení s technikami sběru dat používán pojem „metody“ sběru dat. Nicméně tento text se drží pojmu „techniky“ sběru dat. K některým z nich níže alespoň ve stručnosti základní charakteristiky. Vzhledem k tomu, že všechny

tyto techniky jsou dostatečně známy a existuje velké množství zdrojů na toto téma i v česky publikované literatuře, zde o nich jen v krátkosti, toto heslo si neklade za cíl vyčerpávající popis metod a technik výzkumu.

7.2.1 Dotazník

Jedná se o jednu z nejfrekventovanějších technik sběru dat. Je hlavním nástrojem ke sběru primárních dat. Dotazníky jsou schopny získat velké množství vysoce strukturovaných dat. Kvalita informace, které dotazník poskytuje, je do velké míry závislá na designu dotazníku. Proto by mělo být samozřejmostí, že výzkumník zvažuje nejen samotný obsah dotazníku, ale rovněž otázky spojené s jeho konstrukcí. Jak podotýká de Vaus (1996, s. 105 dle Clarke 1999, s. 69): „...dobré dotazníky se jen tak neobjeví, vyžadují pečlivé rozmyšlení, množství průběžných verzí ...a rozsáhlé testování validity“.

7.2.2 Rozhovor

Rozhovor (interview) je základní technikou v kvalitativním výzkumu. Rozhovor jako nástroj je náročný na čas a schopnosti výzkumníka je řídit. Základní zásadou by mělo být nepřistupovat ke kvalitativnímu rozhovoru, pokud jsou informace dostupné z jiných zdrojů (například statistiky, výroční zprávy organizace atp.). Z toho lze dále odvodit, že kvalitativní rozhovor by neměl obsahovat faktografické otázky (např. kolik klientů má vaše organizace). Kvalitativní interview je založeno v zásadě úvahově, to znamená, že potřebujeme učinit vzhled do světa osoby, se kterou vedeme rozhovor. Potřebujeme znát názory této osoby, hodnoty, na kterých staví, její subjektivní pocity spokojenosti, či nespokojenosti atp. Kvalitativní interview je tedy snaha o zachycení pohledu na svět očima dotazovaného, jaké subjektivní významy přikládá jevům (fenoménům) okolo sebe. Kvalitativní rozhovor z tohoto pohledu pracuje spíše s náměty k zamyšlení než s konkrétními otázkami (a určitě ne s uzavřenými otázkami, kdy by se očekávala odpověď ano/ne).

7.2.3 Pozorování

Kdybychom hovořili o každodenní praxi sociálního pracovníka, bylo by možné odlišit dvě hlavní použití pojmu pozorování. V obecném smyslu lidé používají pozorovací dovednosti bez ohledu na cíl zkoumání. Hovoříme pak o neformálním nesystematickém

pozorování. Jako skutečnou výzkumnou techniku pak ale musíme považovat až systematické pozorování, tedy techniku přímého sběru primárních dat. Pojem systematické pozorování používáme, když pozorujeme a přitom o tom vedeme záznam podle předem jasně daných procedur (máme stanovená kritéria a indikátory toho co chceme pozorovat atd.). Tento způsob pozorování ve svém důsledku umožňuje opakování i jinými výzkumníky v jiných geografických oblastech či jiném čase.

7.2.4 Dokumentární zdroje

V rámci sociálně-vědního výzkumu je obvykle dostupné velké množství dokumentárních materiálů. Při klasifikaci dokumentárních zdrojů načrtává Burgess (1984 dle Clarke 1999) odlišnost mezi primárními a sekundárními dokumentárními zdroji, veřejnými a soukromými dokumenty, vyžádanými a nevyžádanými dokumenty. Primární zdroje referují o dokumentech sestavených jednotlivci, kteří mají s popisovanými událostmi zkušenost tak zvaně „z první ruky“. Příkladem mohou být zápisy z meetingů, osobní diáře atd.

Sekundární zdroje sestávají z dokumentů, které jsou vyprodukovány někým, kdo nemá osobní zkušenost s danou situací. Příkladem může být něčí stručný výtah z dlouhé oficiální zprávy. Dokumentární zdroje jsou populární jak u kvalitativně orientovaných výzkumníků tak u kvantitativně vedených výzkumů. V případě kvantitativních výzkumů se stávají zdroji dat databáze, výroční zprávy, vnitřní statistiky organizací atp.

7.3 Kvalitativní výzkum a každodennost

Kvalitativní výzkum si jako svůj předmět zájmu volí studium běžného, každodenního života lidí v jejich přirozených podmínkách. O různých aspektech konstrukcí významů (konstrukce prvního řádku), které lidé přikládají různým věcem (fenoménům) každodenního života, bylo pojednáno obsáhle v předchozích částech textu, stejně tak jako o úskalích konstrukce vědeckých významů (konstrukce druhého řádu). V tuto chvíli obrátíme pozornost k možným souvislostem v praktickém kvalitativním sociálně-vědním výzkumu. Generální otázkou zůstává: Co vyplývá z fenomenologických a konstruktivistických přístupů pro posouzení kvality kvalitativního výzkumu?

Každodennost, jakožto oblast zájmu kvalitativního výzkumu, tedy představuje sféru sociálního života (Petrusek 1993:129): (1) v níž lidé žijí, pracují, setkávají se, interagují, komunikují a zejména vykonávají rutinní aktivity; (2) v níž používají tzv. přirozeného postoje, tzn. nezpochybňují reálnost sociálního světa, jeho „objektivitu“, jeho obývanost jinými lidmi atd.; (3) v níž převládá pragmatický, manipulativní, nikoliv kontemplativní postoj; (4) v níž probíhá soustava interpretačních aktů, jimiž lidé svůj sociální svět vysvětlují, činí jej srozumitelným a na jejichž základě více či méně jednají; (5) která je pociťována a prožívána jako oblast, která má řád, která je strukturována a (6) která je intersubjektivní.

Z perspektivy každodenního života to metodologicky předpokládá zkoumat sociální svět (1) z perspektivy aktéra, (2) v jeho životním kontextu, (3) v jeho vlastním jazyce, (4) v jeho vlastní neprestrukturované interpretaci (ibid.). Tato perspektiva „...umožňuje sociologicky rehabilitovat obrovské množství pojmů běžného jazyka, které byly zejména pozitivistickými koncepcemi z oboru exkomunikovány jako ‚nevědecké‘, jež však fixují závažné stránky individuálního i sociálního života...“ (Petrusek 1993:129).

7.4 Kvalitativní výzkumník jako „cizinec“

Sociální vědec stojí před realitou, která je plná konkrétních významů a struktur relevance pro živé lidské bytosti, které v ní žijí a jednají. „Lidé dopředu běžným rozumem přebírají a interpretují tento svět řadou konstruktů reality každodenního života a jsou to tyto myšlenkové objekty, které určují jejich chování, definují cíle jejich činů, prostředky pro jejich dosažení - ve stručnosti, které jim pomáhají najít orientaci v rámci jejich přírodního a sociokulturního prostředí a najít k němu vztah“ (Schütz 1962: 5-6 dle Žižlavský 2003:44). Pouze osoba, která v daném socio-kulturním prostředí vyrůstala, je tím pravým obyvatelem tohoto světa. Sociální vědec je „cizincem“ vstupujícím do jejího světa se svými předpoklady a svým porozuměním realitě, založeném na jeho vlastních životních prožitcích.

Znamená to, že pro cizince jsou relevantní jiné věci než pro člena zkoumané sociální reality. Cizinec navíc „...není schopen rozlišit mezi typickým a individuálním“ (Disman 1998:331). „Člen domácí společnosti prostě nechápe, že kulturní vzorce, které jemu samotnému dávají jistotu útulku, jsou pro cizince bludištěm, ve kterém ztratil orientaci a směr“ (ibid.: 334).

Samotný člen zkoumané společnosti se zajímá hlavně o věci, které jsou v jeho skutečném, nebo potenciálním dosahu. „To, co potřebuje, je jen znalost relevantních elementů. Proto je jeho znalost jeho vlastního sociálního světa (1) inkoherní, (2) jen částečně jasná a (3) plná protikladů. Přesto, že systém jeho znalosti je inkoherní, přesto, že postrádá jasnost a konzistentnost, má člen značnou pravděpodobnost, že bude společnosti rozumět a že mu bude rozuměno“ (Schütz dle Disman 1998:327). Podle Schütze může výzkumník - „cizinec“ ve zkoumaném světě „...přinejlepším chtít a být schopen sdílet se skupinou, do které vstupuje, její přítomnost a budoucnost; nikdy však její minulost. Hrobů a vzpomínek se nelze zmocnit, nelze je přestěhovat“ (ibid.).

Pro prostého nezajímavého pozorovatele „cizího“ sociálního světa může postačit rámcová interpretace tohoto světa založená na jeho vlastních kulturních vzorcích, ale nebude to už stačit pro sociálního vědce. Kvalitativní sociální vědec, který chce porozumět sledovanému sociálnímu prostředí, se už musí stát „součástí světa, který je třeba ovládat akcí“. Schütz používá metaforu diváka, který se musí stát hercem v dramatu: „Vyskočiv z hlediště na jeviště, stává se cizinec z diváka hercem. Vstupuje jako partner do sociálních vztahů se spoluherci a od nynějška se zúčastňuje akce, která už dávno probíhá. Avšak jeho znalost textu hry je velice neurčitá“ (Schütz dle Disman 1998:328). Sociální vědec musí porozumět významovým konstrukcím herců - teď už jeho kolegů - a pokusit se vytvořit vědecké konstrukty pro popis sledované reality (teď už v ní sám žije).

Konstruktivismus v kvalitativním výzkumu představuje velmi široký ekletický rámec pro práci sociálního vědce. Pro kvalitativní výzkum v sociálních vědách to však vždy představuje nutnost rekonstruovat konstrukce lidí včetně svých vlastních, přičemž je vždy výzkumník do jisté míry uvězněn v roli jak pozorovatele, tak účastníka tohoto procesu a nemůže zastávat nezaujaté vnější stanovisko. Nováček v oblasti kvalitativního výzkumu se musí podle Lincolnové a Gubyho „...resocializovat směrem od tradičních postojů, které získal během studia „pozitivisticky“ orientované metodologie“ (dle Hendl 2005:95). Guba a Lincolnová (1990:148 dle Patton 2002:98) shrnují, že konstruktivistická perspektiva je ontologicky relativistická, epistemologicky subjektivní a metodologicky hermeneutická a dialektická. To odlišuje vědy o člověku od věd přírodních.

V této souvislosti je vhodné upozornit i na jeden praktický aspekt kvalitativního výzkumu, který souvisí s výše uvedeným „vkročením výzkumníka z hlediště na jeviště“. Samotný výběr určité konkrétní tematické oblasti činěný autoritou vědce-výzkumníka ovlivňuje významně konstrukci reality samotné. „Samotný odborný zájem o konkrétní

téma proto vstupuje zpět do veřejného prostoru a určitým způsobem jej přetváří a modifikuje ještě dávno předtím, než mohou být percipovány konečné výsledky a závěry zkoumání“ (Vinopal 2008:222). Citovaný autor tak svým způsobem chce skalním zastáncům neutrální vědy namítnout, že taková (neutrální) věda (alespoň sociální) již z podstaty věci být nemůže.

V uvedených myšlenkách je ale skryta i základní otázka, kterou si klade neustále Alfréd Schütz: „Jak může člověk v přirozeném postoji všedního dne zdravým rozumem porozumět nejen jednání někoho jiného, ale chápat cokoli. Pochopení všednodenního či každodenního poznávání ‚selským rozumem‘ je nezbytným předpokladem porozumění ‚vědeckému‘ poznávání ‚teoretickým‘ rozumem“ (Hubík 1999:109).

7.5 Překračování vlastního stínu - z „cizince“ plnohodnotnou součástí sociální reality

Jak opět zdůrazňuje Schütz, sociální vědy obecně mají neustále řešit problém rozporu mezi „subjektivním smyslem jednání, jenž je pro aktéra vždy jedinečný a individuální“, a tím, že „významovým kontextem systému vědeckého poznání je objektivní vědění“ (Schütz 1962:35 dle Hubík 1999:216). Výslednou možnost „...řešení tohoto rozporu subjektivního v životním světě a objektivního ve vědeckém poznání otevírají tři uvedené postuláty, které vedou badatele zpětně do životního světa zdravého rozumu sociálně přirozeného postoje. Trvalým hledáním interpretačního modelu, který uspokojí jak nároky zdravého rozumu sociálně přirozeného postoje v životním světě, tak nároky teoretického rozumu ve vědeckém světě objektivovaných typifikací, se sociologie stává interpretativní výzkumnou disciplínou“.

Co z toho tedy vyplývá pro kvalitativně orientovaného sociálního vědce? Musí co možná nejvíc eliminovat zásobu příručního vědění, pramenící z jeho vlastní biografie, a současně s tím i svůj sociálně-přirozený postoj, vznikající vždy ‚zde‘ a ‚nyní‘“ (ibid.).

Rozdíl mezi konstruktem zdravého rozumu a vědeckým konstruktem sociálního jednání vidí Schütz následujícím způsobem (1962:40 dle Hubík 1999:126-127):

(1) „Konstrukt sociálního jednání vytvořený zdravým rozumem sociálně přirozeného postoje je seskupen kolem konkrétních ‚my‘, ‚ty‘ a typifikovaných ‚oni‘ a je vždy utvářen s vědomím, že aktér je ‚ve skupině‘ nebo ‚vně skupiny‘ (s příslušnou mírou sociální

vzdálenosti/blízkosti, a tím i důvěrnosti/cizosti), a tak nebo onak je sociální svět seskupen ‚kolem mne‘ (aktéra).“

(2) „Konstrukt sociálního jednání vytvořený vědeckým rozumem nezná žádné ‚zde‘ a ‚nyní‘ a není seskupen kolem ‚my‘, ‚ty‘ etc., naopak - nesmí být seskupen ani ‚kolem mne‘ (aktéra), neboť sociální vědec ‚nemůže nikdy vstoupit jako konsociát do interakčního vzorce s jedním z aktérů na sociální scéně, aniž by opustil, přinejmenším temporálně, svůj vědecký postoj.“

Sociální vědec je obyvatelem životního světa a je obyvatelem vědeckého světa. „První role mu přikazuje být nejvýš zaujatým participantem sociálního dění, druhá role mu přikazuje být co možná nejvíc nezainteresovaným pozorovatelem sociálního dění. Z obojího vyplývá, že musí neustále hledat ‚mosty‘ mezi těmito dvěma rolemi v tom smyslu, který mu přikazuje tvorba interpretačních modelů přijatelných oběma světy - životním světem i světem vědy“ (Hubík 1999:127).

Za využití metafory sociálního vědce jako cizince můžeme říci, že „...není-li cizinec schopn nebo ochoten nahradit staré kulturní vzorce, které si s sebou přinesl, vzorci nové kultury, pak zůstává člověkem na okraji...(Disman 1998:335). Za využití běžného slovníku sociálních věd zůstává ‚marginálem‘, tedy ‚...kulturním hybridem existujícím na rozhraní dvou kultur nevěda, ke kterému kulturnímu vzorci patří“ (ibid.). Podle Schütze však tato pozice mezi dvěma kulturami dává cizinci schopnost, kterou člen kultury neovládá: „Cizinec je citlivý k inkonzistenci v kulturních vzorcích“ (Schütz dle Disman 1998:335). Nejde o prosté srovnání vzorců chování sledovaných osob s těmi svými zvnitřněnými. Jde spíše o to, že „...cizinec musí vždy racionálně získávat znalost kulturního vzorce, který si chce osvojit“ (ibid.). Dá se říci, že sociálnímu vědci provádějícímu kvalitativní výzkum nestačí ‚že‘ něco je, ale ptá se ‚proč‘ to tak je. Schütz dále usuzuje, že pro člena společnosti ‚...je inkonzistentnost v kulturních vzorcích neviditelná, protože jeho ‚myšlení jako obvykle‘ je a stačí, aby bylo inkoherentní, jen částečně jasné a plné protikladů“ (ibid.). Cizinec však podle Schütze rozezná ‚...často až s bolestnou jasnoživostí narůstající krizi, jejíž symptomy zůstávají pro členy skupiny neviditelné“ (ibid.).

Schützův cizinec tak ve svém poznávání reality prochází řadou kroků: (1) setkává se s neznámem, (2) zahajuje proces poznávání, (3) definuje nová fakta, (4) snaží se pochopit jejich význam a (5) krok za krokem se snaží spojit tato nová fakta se systémem znalostí,

který vlastní. „Když cizinec uspěje v tomto poznávacím procesu, nové kulturní vzorce se stanou zaručenými recepty a bezpečným útočištěm. Ale pak už cizinec není více cizincem“ (Schütz dle Disman 1998:336). Cizinec je tak „...nejen metaforou sociologa, který se snaží přiblížit kultuře, jež není zcela totožná s kulturou jemu vlastní, ...je také mocným nástrojem k pochopení kořenů etnocentrismu A to je pro sociologa a každého, kdo má interpretovat sociální skutečnost, kritická znalost“ (ibid.).

7.6 Kvalita kvalitativního výzkumu - nové koncepty, nový jazyk

Vzhledem k tomu, že neexistuje něco jako univerzálně platná validita (ani v kvantitativním výzkumu), je potřeba (tentokrát obzvláště v kvalitativních sociálních vědách) podobné koncepty aktivním způsobem uchopit a používat kritickým způsobem. Jak již zaznělo, s konceptem validity je koneckonců v sociálních vědách problém i v její kvantitativní odnoži. Všechny závěry z empirického výzkumu, statistické důkazy atd. se nevztahují na jevy, které chceme studovat, ale jen na jejich indikátory. V kvalitativním výzkumu je dále slabá úroveň standardizace „...a proto má kvalitativní výzkum poměrně nízkou reliabilitu. Slabá standardizace kvalitativního výzkumu, volná forma otázek a odpovědí nevynucuje taková omezení, jaká existují v kvantitativním výzkumu. Potenciálně proto může mít kvalitativní výzkum vysokou validitu“ (Disman 1998:287). Ač na uvedených výrocích není nic chybného, podobná diskuse mnohým kvalitativně orientovaným metodologům nepřipadá přínosná, naopak jim připadá přínosné zavést do sociálně-vědního diskurzu alternativní terminologii.

Interpretativní sociální vědci podle Pattona (2002) přijímají subjektivitu jako cestičku hlouběji k porozumění lidské dimenzi světa. Zajímají se o hlubší porozumění specifickým případům ve specifickém kontextu spíše než o hypotézování a zobecnitelnost. Jsou rovněž nedůvěřiví ke kauzálním vysvětlením a empirickým generalizacím aplikovaným na komplexní lidské vztahy a kulturní systémy.

Tradiční věda tedy přikládá velký význam objektivitě. Kvalitativní metody jsou nevyhnutelně subjektivní a někdy dokonce „...konotují antitezi k vědeckému výzkumu“ (Patton 2002:574). Být subjektivní znamená v laickém jazyce být zkreslený, nespolehlivý a iracionální. Subjektivní data v laickém jazyce implikují spíše názory než fakta, intuice spíše než logiku, dojmy spíše než důkazy. Vzhledem k filozofickým perspektivám někteří z kvalitativních výzkumníků zavrhuji pracovní rámec validity, který je běžně přijímán

v kvantitativním výzkumu. Nejzjevněji tak činí Lincolnová a Guba (1986). Hlavním důvodem, proč neaplikovat jednoduše validitu a reliabilitu na kvalitativní výzkum, je pro ně to, že přijetí pracovního rámce validity předpokládá, že je jediné správné vysvětlení sociální reality. Jinými slovy jsou kritičtí k tomu, abychom pracovali s absolutními pravdami o sociálním světě. Namísto toho předpokládají, že existuje více než jedno vysvětlení sociální reality (dle Bryman 2001:272).

Sociálně konstruktivistická a interpretativní sociální věda si tedy postupem času vytvořila nový jazyk a způsoby jak odlišit (případně rozpoznat) kvalitu v kvalitativním výzkumu. Lincolnová a Guba (1986 dle Patton 2002:546) navrhovali, aby konstruktivistický výzkum vyžadoval jiná kritéria oproti těm, která zdědil z tradiční sociální vědy. Doporučili (1) důvěryhodnost (kredibilitu), (2) přenositelnost (transferabilitu), (3) potvrditelnost (confirmability) a zdůraznili, že přirozený výzkum by měl být posuzován (4) z hlediska spolehlivosti (dependability) (systematický proces systematicky naplňovaný) a dále autenticitou (reflexivní uvědomování si jiných perspektiv, uznání jiných perspektiv). Ve vzájemné kombinaci těchto kritérií pak spatřovali tato kritéria jako „celkovou důvěryhodnost“ (trustworthiness), paralelu k vědecké přísnosti (rigorousness).

Lincolnová a Guba tedy předkládají čtyři kritéria pro posouzení kvality kvalitativního výzkumu a explicitně je nabízejí jako alternativu k tradičnějším kvantitativně orientovaným kritériím. Cítí, že jejich kritéria lépe reflektují předpoklady kvalitativního výzkumu.

Ač např. Guba s Lincolnovou toto sami explicitně neuvádějí, podle některých sociologů (např. Winkler) je v navržených kritériích zřejmý vliv Alfréda Schütze a jeho výše diskutovaných postulátů. Navrhovaná kritéria a jejich analogie v podobě kvantitativních kritérií jsou seřazeny v tabulce níže. Kvalitativní kritéria jsou zde zasazena do rámce Schützových postulátů - „abecedy sociálních věd“ (obojí tučně)

Tradiční kritéria pro posouzení kvantitativního výzkumu (přísnost - rigorousness)	Alternativní kritéria pro posouzení kvalitativního výzkumu (celková důvěryhodnost - trustworthiness)	Základní postulát „abecedy sociálních věd“
Interní validita	Důvěryhodnost (Kredibilita)	Postulát adekvátnosti
Externí validita	Přenositelnost (Transferabilita)	Postulát subjektivní interpretace
Reliabilita	Spolehlivost (Dependability)	Postulát logické konzistence
Objektivita	Potvrditelnost (Confirmability)	Postulát subjektivní interpretace

Zdroj: Vlastní zpracování autora

7.6.1 Důvěryhodnost (kredibilita)

Důraz na mnohá vysvětlení reality v kvalitativním interpretativním paradigmatu je nejzřetelnější v kritériu důvěryhodnosti (kredibility) v rámci generálního požadavku na kvalitativní výzkum - „celkovou důvěryhodnost“ (trustworthiness). Jestliže můžeme počítat s více vysvětleními sociální reality, pak je navrženo kritérium důvěryhodnosti - zvolené vysvětlení je akceptovatelné pro ostatní sociální aktéry.

Zavedení kritéria důvěryhodnosti kvalitativních zjištění znamená zajistit, že výzkum je veden podle zásad dobré praxe a že jsou výsledky automaticky nabízeny samotným představitelům sociálního světa, jichž se výzkum týká a kteří mohou nejlépe posoudit (kteří jediní mohou posoudit), jestli výzkumník dobře porozuměl tomuto sociálnímu světu. Důraz na kritérium důvěryhodnosti kvalitativního výzkumu je tak možné chápat jako více méně přímou reakci na Schützův postulát adekvace/adekvátnosti.

7.6.2 Přenositelnost (transferabilita)

Protože je kvalitativní výzkum často veden jako intenzivní výzkum malé skupiny nebo jednotlivců (tzn. do hloubky, nikoliv do šířky – to je doménou kvantitativního výzkumu), kvalitativní výzkum má tendenci být orientován na kontextuální jedinečnost sociálního světa, který je podrobován zkoumání. Z toho vyplývá podnět pro kvalitativní výzkumníky produkovat to, co Geertz nazývá zhuštěným popisem (thick description), tzn. důraz na detaily a kulturu. Zhuštěný popis popisuje proč kdo co dělá, jaká je významová struktura, jak dochází k její reprodukci, vnímání a interpretování (oproti tomu zředěný popis je popisem situace jak se jeví, jak fyzicky vypadá) (Geertz 2000:15, Bryman 2001:272). Guba a Lincolnová argumentují, že zhuštěný popis poskytuje jiným výzkumníkům něco jako databázi pro rozhodování o možném přenosu zjištění a postupů do zcela jiného kontextu.

Konstrukt přenositelnosti (transferability) tak v zásadě odpovídá externí validitě a zobecnitelnosti v kvantitativním výzkumu. Přenositelností se tedy myslí možnost využít závěry z daného případu pro jiný případ, který se mu podobá. „Nejde o určení nějakého indexu přenositelnosti. Odpovědnost za provedení zobecnění na nový případ se přenáší na osobu, jež toto zobecnění chce provést. Úkolem výzkumníka je poskytnout ve zprávě taková data, která umožňují toto rozhodnutí udělat“ (Hendl 2005:339).

7.6.3 Spolehlivost (dependabilita)

Jakožto paralelu reliability v kvantitativním výzkumu zavádějí Guba a Lincolnová myšlenku spolehlivosti (v češtině jde v případě slova „spolehlivost“ také o výraz pro reliability - mimo např. výraz hodnověrnost ve smyslu stálost - ale v anglickém jazyce je zde použit výraz dependability, tedy „nečesky“ řečeno spíše něco jako „spolehnutelnost se na“ kvalitu kvalitativních údajů). Guba a Lincolnová argumentují, že výzkumník by měl přijmout určitou perspektivu „auditů“ (dle Bryman 2001:273). To znamená zajistit, aby byla vždy dostupná kompletní dokumentace o procesu výzkumu a aby byla dostupná o všech fázích výzkumu – formulace problému, výběr participantů, poznámky z terénní fáze, přepisy rozhovorů, rozhodování o způsobech analýzy údajů atd. Ostatní kvalitativní výzkumníci pak mohou posoudit, jak precizně a vhodně byly jednotlivé procedury vykonány, včetně např. posouzení vědecké úrovně vstupního teoretického usuzování.

7.6.4 Potvrditelnost (konfirmabilita)

Pro některé metodology jde o kvalitativní alternativu pro objektivitu výsledků. Při kritériu potvrditelnosti je však v tomto případě brán zřetel na to, že neexistuje možnost úplné objektivity v sociálně-vědním výzkumu, výzkumník však musí jednat v „dobré víře“. Jinými slovy musí být zřejmé, že výzkumník zjevně nepřijal osobní hodnoty nebo nemanifestuje své subjektivní teoretické inklinace (dle Bryman 2001:274).

V kontextu potvrditelnosti můžeme využít Schützovu intersubjektivitu. Ta je v tomto případě relevantní známkou seriózního výzkumu: „...skutečnost, že různí výzkumníci za použití stejných metod dospějí ke stejným výsledkům, dostatečně jasně signalizuje, že jejich různá osobní hlediska zůstala zasuta dostatečně hluboko a neovlivnila průběh samotného výzkumného procesu“ (Vinopal 2008:212).

Návodkem k uvedeným čtyřem kritériím celkové důvěryhodnosti kvalitativního výzkumu (trustworthiness) navrhuje Guba s Lincolnovou ještě kritérium autenticity. Toto kritérium přináší širší sadu otázek týkajících se širšího politického a sociálně-pedagogického dopadu výzkumu. Jde o kritéria (dle Bryman 2001:274): (1) čestnosti (fairness) - respektuje výzkum různé úhly pohledu členů sociálního světa?; (2) ontologické autenticity - pomáhá výzkum členům zkoumané společnosti dosáhnout lepšího porozumění jejich sociálnímu prostředí?; (3) vzdělávací autenticity - umožní výzkum jedincům vážit si perspektiv jiných osob z jejich prostředí?; (4) katalytické (podněcující) autenticity - působí výzkum jako hybná síla pro zkoumané osoby angažovat se v aktivitách ke změně jejich životních podmínek? či kritérium (5) taktické autenticity - posílil výzkum jedince k podnikání kroků nezbytných k akci?

Podle Brymana (2001) jsou kritéria autenticity zamýšlena spíše jako náměty, které mají provokovat a podnítit další diskusi. Nemusí proto být významná, navíc tím autoři zdůrazňují širší (politické, osvětové) dopady kvalitativního výzkumu, což může být kontroverzní (vzhledem k možnosti ohrožení důležitějších výše uvedených kritérií kvality výzkumu, vyplývajících z postulátů Alfréda Schütze).

Sociální výzkum je však v mnoha ohledech „...politickým nástrojem a to i za situací, kdy jeho výsledky nejsou pro politické využití přímo určeny“ (Vinopal 2008:222). Z podstaty konstruktivistického pohledu na realitu vyplývá, že sociální věda je součástí života společnosti „...nejen tím, že je zde provozována, nýbrž zejména proto, že právě život společnosti je předmětem její reflexe, hodnocení a ovlivňování. Nemůže proto být zcela oddělena od politiky a politického dění. Etická rovina se proto dotýká nejen zastánců

angažované, hodnotící sociální vědy, kteří by ji měli brát v potaz při zásazích do sociální reality, nýbrž také zastánců vědy neangažované, kteří by si měli být vědomi možných dopadů svého zkoumání“ (ibid.).

7.7 Shrnutí - možnosti posouzení kvality kvalitativního výzkumu v sociálních vědách

Když shrneme východiska interpretativního přístupu k poznání sociální reality a chceme-li pochopit sociální jednání jakékoli osoby, musíme se podle Schütze soustředit na subjektivní významy, který daná osoba se svým jednáním spojuje. Jedna z nemalých potíží přitom je, že takové jednání a jeho smysl můžeme uchopit pouze zpětně, ve formě analýzy již uskutečněného jednání. Z veškerého výše uvedeného textu vyplývá, že rozhodování člověka o nějakém jednání je výsledkem jeho subjektivních motivů aby a motivů protože a proto jako posuzovatelé musíme najít způsob jak zachytit nejen obsah vědomí druhého člověka, ale i jeho průběh. Klíčem k přiblížení se tomuto cíli je pak podle Schütze intersubjektivita světa, proces typizací jednání různých subjektů a naše možnost reciprocit perspektiv. Uvědomění si našeho společného zakotvení v tomtéž sdíleném světě dává naději na vzájemné porozumění. „Obdobně jako Sókratés kdysi vyjádřil základní kognitivní stav autonomního individua proslulým: ‚vím, že nic nevím‘, vyjadřuje Schütz základní kognitivní stav individua zakotveného v intersubjektivním ‚světě života‘ obdobně: ‚vím, že on ví, že já vím‘ (Nohejl 2001:56).

„Síla“ interpretativního přístupu a kvalitativního výzkumu v sociálních vědách může být přínosná obzvláště v době rostoucího důrazu na manažerizaci sociálních věd a přejímání objektivizujících přístupů z techničtěji orientovaných vědních disciplín (např. New Public Management), které se snaží kvantifikovat výstupy v aplikovaných sociálních vědách. Tento text nemá být obhajobou kvalitativního přístupu na úkor kvantitativního, spíše má být poukázáním na jeho přednosti a možnosti dosahování důvěryhodnosti i v tomto, tedy kvalitativním přístupu, a má vyjádřit přání, aby se z kvalitativního přístupu nestala utlačovaná Popelka sociálních věd.

Když shrneme v závěru argumentaci uvedenou v tomto textu, ze všech úvah zmíněných v textu chci vyvodit, že skutečně základním pojmem pro naši schopnost porozumění realitě by zřejmě neměla být „objektivita“, nýbrž „intersubjektivita“. Naše porozumění situaci jiného člověka se váže na teoretická východiska výzkumníka (zkušenostní sedimenty -

individuální zásoba vědění) a k zajištění vědeckosti přístupu v rámci interpretativního paradigmatu a k zabránění „neadekvátních“ přenosů subjektivního předporozumění situaci vědcem tak mohou posloužit Schützovy postuláty, které mohou být (jak již bylo výše zmíněno) považovány za „abecedu veškerých sociálních věd“. Celkové shrnutí argumentace uvedené v tomto textu by tedy mohlo znít: Sociální vědec je (1) „cizincem“ ve zkoumaném světě; (2) když má zkoumat „jinou kulturu“ (sociální prostředí, ve kterém nevyrostal...), musí splnit kritérium (postulát) adekvátnosti, tedy jeho interpretace reality musí být srozumitelná těm, o kterých je řeč; (3) validizací samotnými objekty výzkumu je dosaženo tzv. důvěryhodnosti (credibility) kvalitativního výzkumu a za přispění dalších kritérií (přenositelnosti, spolehlivosti a potvrditelnosti) může být dosaženo i „celkové důvěryhodnosti“ kvalitativního výzkumu (trustworthiness).

8 Závěr

Kurz zaměřený na tvorbu odborné práce jednoznačně neměl celou dobu na mysli jen psaní závěrečné práce, ale všeobecně uplatnitelné zásady psaní odborného textu, které se budou „hodit“ při jakékoli racionálně (a tedy vědecky) prováděné aktivitě, kde je požadován písemný výstup.

Na závěr studijního materiálu nelze než popřát, aby se autorům dílo dařilo a vypouštěli jej do světa s hrdostí a vnitřní spokojeností.

9 Literatura

- BRYMAN, A. *Social Research Methods*. Oxford : Oxford University Press, 2001.
- CLARKE, A. *Evaluation Research*. London: Sage Publications, 1999.
- ČMEJRKOVÁ, S.; DANEŠ, F.; SVĚTLÁ, J. *Jak napsat odborný text*. Praha : Leda, 1999.
- DENZIN, N. K.; LINCOLN, Y. S. (Eds.). *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. Thousand Oaks : Sage Publications, 1998.
- DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha : Karolinum, 1998.
- ECO, U. *Jak napsat diplomovou práci*. Olomouc : Votobia, 1997.
- GEERTZ, C. *Interpretace kultur*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2000.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha : Portál, 2005.
- HUBÍK, S. *Sociologie vědění. Základní koncepce a paradigmatata*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1999.
- LIŠKA, V. *Diplomová (seminární, bakalářská, absolventská) práce: zpracování a obhajoba*. Praha : Růžičkův statek, 2003.
- MICHALÍK, P.; ROUB, Z.; VRBÍK, V. *Zpracování diplomové a bakalářské práce na počítači*. Plzeň : Západočeská Univerzita, 2002.
- NOHEJL, M. *Lebenswelt a každodennost v sociologii Alfreda Schützze*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2001.
- PATTON, M. Q. *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Thousand Oaks : SAGE Publications, 2002.
- PETRUSEK, M. *Teorie a metoda v soudobé sociologii*. Praha : Karolinum, 1993.
- SPOUSTA, V. *Vádemékum autora odborné a vědecké práce*. Brno : MU, 2000.
- ŠANDEROVÁ, J. *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2005.
- ŠIMEK, D.; KUBÁTOVÁ, H. *Od abstraktu do závěrečné práce*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2000.
- VINOPAL, J. Sociálněvědní výzkum z metodologického pohledu. In: Mansfeldová, Z., Kroupa, A. (eds.). *Proměny reprezentace zájmů po vstupu do Evropské unie*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2008.
- VYMĚTAL, J.; VÁCHOVÁ, M. *Úvod do studia odborné literatury*. Praha : Orac, 2000.
- ŽIŽLAVSKÝ, M. *Metodologie pro sociální politiku a sociální práci*. Brno : Masarykova univerzita, 2003.

Elektronické zdroje

Směrnice ředitele ÚSP UHK č. 4/2012 [online]. [cit. 31. 8. 2014]. Dostupné z:
<https://www.uhk.cz/cs-CZ/UHK/Uredni-deska/Uredni-desky-fakult-a-ustavu/USP.aspx>

[http://www.citace.com/odkazy.php?ukol=1&odktitulek=Citační styly](http://www.citace.com/odkazy.php?ukol=1&odktitulek=Citační%20styly)

http://www.lib.duke.edu/reference/style_manuals.html

10 Rejstřík

	B		M
Bryman, 43, 45		Miles, 32	
Burgess, 37			
	C		N
Clarke, 32, 35, 36, 37		Nohejl, 47	
	D		P
Denzin, 34		Patton, 34, 39, 42	
Disman, 38, 41, 42		Petrusek, 34, 38	
	G		S
Geertz, 45		Schütz, 38, 39, 40, 42, 46	
Guba, 39, 43, 45			V
	H		
Hendl, 35, 39, 45		Vaus, 36	
Huberman, 32		Vinopal, 40, 46	
Hubík, 40			Ž
	L		
Lincoln, 39, 43, 45		Žižlavský, 38	

Redakční rada Edice texty k sociální práci:

Mgr. Karel Bauer; Mgr. Radka Janebová, Ph.D.; PhDr. Martin Smutek, Ph.D.;

Mgr. Zuzana Truhlářová, Ph.D.

Název: **Tvorba odborné publikace**

Rok a místo vydání: 2014, Hradec Králové

Vydání: první

Náklad: 200

Vydalo nakladatelství Gaudeamus při Univerzitě Hradec Králové jako svou 1389. publikaci.

ISBN 978-80-7435-449-6